
COAST PROJECT

Delfzijl en Holwerd

1 MEI 2017

Versie 2

Darian Doppenberg	559788
Wouter Brak	557655
Fabian Koch	559242
Sylvia Eijpe	554864
Stephan van Berkel	480773

Coast project

Auteur: Darian Doppenberg, 559788
Fabian Koch, 559242
Stephan van Berkel, 480773
Sylvia Eijpe, 554864
Wouter Brak, 557655

Opleiding: Landscape and Environment management

Datum: 01-05-2017

Plaats: Delft

School: Hogeschool Inholland Delft
Rotterdamseweg 141
2628 Al Delft

Docent: Ted van der Klaauw

Samenvatting

Veel kustplaatsen hebben last van bevolkingskrimp en afnamen van de leefbaarheid, zo ook Holwerd. Om dit tegen te gaan en Holwerd weer met de zee te verbinden is het project 'Holwerd aan zee' opgericht. Dit onderzoek is gedaan om te kijken hoe andere kustplaatsen met deze problemen zijn omgegaan en wat Holwerd hiervan kan leren. De referentieplaats van dit onderzoek is Delfzijl dat gelegen is in de provincie Groningen.

Holwerd is een dorp gelegen in het noorden van Friesland. Het dorp heeft net zoals veel andere plaatsen in de regio te maken met krimp en verpaupering. Om dit tegen te gaan en de recreatie een boost te geven is er het burgerinitiatief 'Holwerd aan zee' opgericht. Het idee hierachter is Holwerd net zoals in de oudheid weer met de zee te verbinden. Op die manier moeten meer recreatiemogelijkheden worden verkregen en de natuur worden verbeterd. Holwerd wil vooral inspelen op de mensen die langs Holwerd komen op weg naar de veerboot naar Ameland of de mensen die al op Ameland zijn.

Delfzijl is een stad gelegen in de provincie Groningen. Net zoals Holwerd hebben zie hier last van Krimp en verpaupering en het afnemen van de leefbaarheid als gevolg hiervan. Delfzijl heeft in het verleden veel ingezet op industrie en heeft daardoor veel industrieruimte en een goede spoorlijn. Zeventien procent van de landelijke werkgelegenheid in de chemiesector bevindt zich op het bedrijventerrein van Delfzijl. Dit zorgt voor veel werkplaatsen in en om Delfzijl heen. Toch krimpt Delfzijl en de prognose is dat dit ook door blijft gaan tot ongeveer 2040 wanneer dit zich dan stabiliseert. De recreanten die nu op Delfzijl afkomen zijn vaak fietsers en dagrecreanten die op zoek zijn naar een rustige en groene omgeving met enkele cultuurelementen in de omgeving.

De dijk bij Delfzijl moest worden verhoogd. De gemeente heeft dit toen als kans gezien om de leefbaarheid van het gebied te verhogen. Dit doet de gemeente door middel van het plan Marconi Buitendijks. Delfzijl wil met dit project de barrière tussen de stad en het water verkleinen. Dit is nodig omdat er een dijk van tien meter tussen staat. In Marconi Buitendijks zijn verschillende ontwikkelingen beschreven. Het strand gaat van 0.5 hectare naar 2.3 hectare wat Delfzijl toegankelijker maakt voor strandtoeristen. Buiten de dijk worden twee kwelders aangelegd ter grootte van zeventien hectare. Deze kwelders worden voor educatieve en recreatieve doeleinden gebruikt. Ook komt hier een zandplaat speciaal ingericht voor de Stern. Er worden geen nieuwe woningen gerealiseerd maar er wordt gekeken naar het verbeteren van de bestaande woningen en zo de leefbaarheid in het centrum te verbeteren en te centraliseren. Om de dijk toegankelijker te maken wordt hij trapsgewijs opgebouwd, zodat mensen niet in één keer naar boven hoeven.

Tussen Holwerd en Delfzijl zitten wel verschillen. Zo is Holwerd een opstapplaats naar Ameland en komen er al 500.000 mensen per jaar langs Holwerd. Delfzijl is groter dan Holwerd en heeft meer inwoners. Holwerd ligt niet direct aan het water terwijl Delfzijl dit wel doet. Wel hebben ze allebei dezelfde maatschappelijke problemen. Ook hebben ze allebei twee grote projecten in de omgeving om de leefbaarheid te verbeteren.

Holwerd kan op verschillende manieren leren van Delfzijl. In Delfzijl is de krimp inmiddels geaccepteerd en wordt een adaptatiestrategie toegepast. Delfzijl legt de nadruk op het centrum en het water en een goede verbinding hiertussen. Dit doen ze bijvoorbeeld door de mensen naar het strand te leiden door middel van een strandpad. Dit zijn ook mogelijkheden voor Delfzijl. Ook kan Holwerd kijken naar de mogelijkheden van grote evenementen in de omgeving. Delfzijl heeft meerdere grote evenementen waardoor er duizenden mensen naar de stad trekken.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	5
2. Introductie.....	7
3. Literatuur.....	8
3.1 Holwerd.....	8
Introductie dorp.....	8
Historie.....	8
Toerisme.....	8
Economie.....	9
Marketing.....	10
3.2 Delfzijl.....	11
Introductie stad.....	11
Historie.....	12
Toerisme.....	13
Recreatiestijlen.....	15
Ontwikkeling toerisme Delfzijl.....	17
Economie.....	18
Marketing.....	19
4. Verschillen en overeenkomsten tussen Delfzijl en Holwerd.....	21
Vergelijking.....	21
Overeenkomsten.....	23
Verschillen.....	24
5. Project ‘Marconi’.....	25
Ontwikkelingen Delfzijl.....	25
Actoren.....	30
Doelgroepen.....	31
6. Analyse benchmark Delfzijl.....	33
6.1 SWOT.....	33
6.2 Lessen van Holwerd.....	35
7. Conclusie.....	36
8. Aanbevelingen.....	38
9. Discussie.....	39
Bibliografie.....	40
Bijlagen.....	41
Bijlage 1 Kengetallen.....	41

Bijlage 2 Samenvatting Interview project Marconi	49
Bijlage 3 Neuharlingesiel verslag.....	52

1. Inleiding

Aanleiding en probleemstelling

Holwerd is een dorp gelegen in Noordoost Friesland dat de laatste jaren, net als vele andere dorpen in het noorden van Nederland, te maken heeft met bevolkingskrimp. Enkele bewoners uit het dorp zijn een werkgroep begonnen genaamd Holwerd aan Zee met als doel de bevolkingskrimp tegen te gaan en de leefbaarheid van het dorp te verbeteren. De werkgroep heeft daartoe een plan opgesteld om een verbinding te realiseren tussen Holwerd en de Waddenzee, zoals in het verleden ook het geval was. Met de verbinding hoopt de werkgroep de natuur en recreatie te verbeteren waardoor het toerisme in het dorp een impuls zal krijgen. Daarnaast wil de werkgroep een prettig woonmilieu creëren waardoor minder mensen wegtrekken uit het dorp.

De werkgroep Holwerd aan Zee heeft de opdracht gegeven onderzoek te doen naar de kansen en mogelijkheden voor Holwerd. Voor het onderzoek wordt gekeken naar een benchmark, in dit geval is dat de kustplaats Delfzijl waar het programma Marconi wordt uitgevoerd. Tijdens het onderzoek wordt gekeken wat Holwerd aan Zee kan leren van Delfzijl op het gebied van duurzaam toerisme en passende functiecombinaties van natuur en toerisme.

Doelstelling

De doelstelling van het onderzoek is het opstellen van de kwaliteiten, kansen en mogelijkheden die zich in het referentiegebied Delfzijl voordoen. Daarbij wordt beschreven wat Holwerd kan leren van de ontwikkelingen in Delfzijl en welke plannen Holwerd kan gebruiken om zich beter op de kaart te zetten als centrale plek aan de Waddenkust.

Hoofdvraag en deelvragen

De hoofdvraag bij dit onderzoek luidt:

Hoe kan de dynamiek van de Waddenzee bijdragen aan een ecologische en sociaaleconomische vitale kustregio, met focus op Holwerd aan Zee en Delfzijl als referentie?

De hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

Hoe wordt de leefbaarheid momenteel ervaren door stakeholders in Delfzijl, welke positieve en negatieve ontwikkelingen/elementen zien zij?

Waarom is Delfzijl een representatieve benchmark voor het project Holwerd aan Zee?

Van welke ontwikkelingen heeft Delfzijl gebruik gemaakt in het plan van Marconi Buitendijks en welke kunnen vertaald worden naar, of inspiratiefol zijn voor ontwikkelingen in Holwerd aan Zee?

- Op wat voor ondernemingen richt het plan zich?
- Op welke manier is er (her)inrichting van groen en water toegepast in de plannen?
- Hoe hebben de ontwikkelingen bijgedragen aan de ecologie en sociale economie?
- Wat zijn de toeristische doelgroepen waarop wordt ingespeeld bij het plan?
- Hoe wordt er vormgegeven aan de gebiedsmarketing?

Welke cultuurhistorie is aanwezig in Holwerd?

Wat is de huidige en toekomstige bedrijvigheid in Holwerd aan Zee, waar is ruimte voor ondernemingen?

Hoe ziet het historische en huidige toerisme in Holwerd aan Zee eruit, waar is ruimte voor verbetering?

Welke kansrijke ontwikkelingen doen zich voor in Holwerd aan Zee?

Hoe is Holwerd aan Zee opgebouwd en welke groen-, water- en grijsstructuren komen voor en hoe kunnen deze worden (her)ingericht?

Reikwijdte

Bij het onderzoek wordt gekeken naar een toegewezen benchmark, dit is de stad Delfzijl en de omgeving daarvan. Daarbij wordt het landschap, de gebiedsmarketing, ecologie, economie, toerisme en ondernemingen meegenomen. In de volgende fase van het project (in blok vier) wordt er een plan voor Holwerd opgesteld waarbij lering wordt getrokken uit de benchmark Delfzijl. Uiteindelijk volgt een visie met uitvoeringsstrategie en een overzicht van maatschappelijke kosten en baten. Bij dit onderzoek zullen geen gedetailleerde ontwerpen voor het plan worden gemaakt.

Aanpak

Het onderzoek wordt in twee fasen uitgevoerd, waarbij tijdens de eerste fase wordt gefocust op de benchmark Delfzijl. Tijdens de tweede fase wordt beschreven wat Holwerd van de benchmark kan leren. Het onderzoek wordt uitgevoerd door het doen van literatuurstudie behorend bij de gebieden en de plannen die daarvoor bestaan. Daarnaast zal een interview worden gehouden met de projectleider van het plan Marconi Buitendijks dat wordt uitgevoerd in Delfzijl. Tevens zal een bezoek worden gebracht aan de benchmarkplaats, Delfzijl. Daarnaast zal een excursie plaatsvinden waarbij een bezoek wordt gebracht aan Holwerd, Ameland, De Blauwe Stad en de Duitse Waddenkust. Tijdens de excursie zullen diverse lezingen worden bijgewoond die worden gehouden door experts. De voorgenoemde activiteiten moeten ervoor zorgen dat voldoende informatie verkregen wordt van beide gebieden en dat aan de hand daarvan een analyse kan worden opgesteld.

2. Introductie

Veel kustplaatsen in vooral Noordoost Nederland hebben te kampen met bevolkingskrimp. De voornaamste redenen hiervoor zijn de migratie van jongeren, gezinnen met kinderen en hoogopgeleiden naar grotere steden. Er treedt vergrijzing op doordat de jongeren en gezinnen met kinderen migreren en de ouderen blijven. Dit wordt versterkt doordat vervolgens minder kinderen worden geboren. Hierdoor treden negatieve gevolgen op. Ondernemers vertrekken uit het gebied, waardoor minder omzet wordt gemaakt. Er is leegstand en verpaupering van ondernemingen, woningen of andere faciliteiten. Ook ontgroening van de gebieden treedt vaak op door achterstallig onderhoud of een gebrek aan aandacht om nieuwe groengebieden in te richten. Kortom; de leefbaarheid in deze plaatsen gaat snel achteruit. Uitgestorven, verpauperde en vervallen dorpen of steden zijn hierbij het doemscenario. Enquêtes onder bewoners wijzen er echter vaak op dat zij zeer tevreden zijn met hun leefomgeving. Veel plaatsen hebben wel de potentie om weer te floreren, hiervoor zijn echter nieuwe ontwikkelingen, doelstellingen en visies nodig.

Als inspiratiebron en om kansen of belemmeringen in kaart te brengen heeft elke projectgroep die dit onderzoek uitvoert een andere kustplaats ter referentie gekregen. Deze plaatsen hebben in ieder geval de overeenkomst dat er sprake is van bevolkingskrimp en achteruitgang van de leefbaarheid. De referentiekustplaatsen zijn echter een stap verder dan Holwerd in de ontwikkeling van projecten om deze problemen te verhelpen. Er wordt een vergelijking gemaakt tussen Holwerd en de referentiekustplaats waarbij overeenkomsten en verschillen zijn uitgewerkt. Hierdoor kan worden bepaald welke kansen of belemmeringen interessant zijn voor Holwerd. In dit onderzoek wordt Delfzijl als referentieplaats gebruikt. Het resultaat zal wijzen in hoeverre Delfzijl als goede benchmark voor Holwerd dient.

3. Literatuur

3.1 Holwerd

Introductie dorp

Holwerd is een dorp gelegen in het noorden van Friesland. Het is onderdeel van de gemeente Dongeradeel. In deze gemeente ligt ook de stad Dokkum. Van de 28 dorpen die onder Dongeradeel vallen is Holwerd het grootst. Een deel van Holwerd heeft de status van beschermd dorpsgezicht, daarnaast zijn er nog enkele rijksmonumenten aanwezig. In Holwerd is ook de gelegenheid om met de veerboot naar Ameland te gaan. In Figuur 1 is de ligging van Holwerd in Friesland te zien. Holwerd heeft net als veel andere dorpen last van krimp en verpaupering. Om dit te stoppen en het dorp weer leefbaarder te maken hebben de inwoners van Holwerd de werkgroep Holwerd aan zee opgericht. Het idee van deze werkgroep is om Holwerd weer terug aan zee te krijgen. Om dit te bereiken is het nodig de zeedijk te doorbreken en op deze manier de band met de Waddenzee te herstellen. Ze zien hiermee zowel economische als ecologische kansen om de regio te verbeteren.

Figuur 1 Ligging Holwerd

Historie

Toen Friesland meer bewoond werd en de eerste mensen zich gingen vestigen in Holwerd, was dit vaak op hoger gelegen gebied. Holwerd lag oorspronkelijk op een oeverwal maar deze zorgde niet voor voldoende bescherming. Het dorp is toen op drie terpen gebouwd, nadat de zeedijk aangelegd werd, verloren de terpen hun functie. Holwerd had een actieve markt met veel handel. In 1298 is echter Dokkum aangewezen als stad en Holwerd bleef een dorp.

Toerisme

Holwerd is bezig het toerisme een boost te geven. Dit is onderdeel van het plan van Holwerd aan Zee. Het is de bedoeling dat als toerisme en recreatie een grotere rol gaan spelen, Holwerd niet meer alleen de toegang naar Ameland is maar ook een plaats is om te verblijven. Hiervoor worden ook extra toeristische voorzieningen en verblijfplaatsen gerealiseerd. Holwerd ligt ook op verschillende wandel- en fietsroutes. In Friesland zijn er ook verschillende nationale parken en fiets- en wandelroutes die toeristen kunnen aantrekken. Ook de Waddenzee op zichzelf is een toeristische trekpleister. Het is onderdeel van Unesco wereld erfgoed en is gelegen langs de kust van Nederland, Duitsland en Denemarken. Vlakbij Holwerd ligt ook Dokkum dat onderdeel is van dezelfde gemeente als Holwerd. Dokkum is een van de elf Friese steden, hier komen toeristen op af die vaak een route doen door alle elf steden. Dit zorgt voor mogelijkheden voor Holwerd.

Holwerd heeft de boot naar Ameland als een van zijn grootste trekpleisters. De haven ligt ten noorden van Holwerd zelf. Behalve met de boot is het ook mogelijk om te wadlopen en dus te voet naar Ameland te gaan. Er is in het dorp een hotel en een camping aanwezig, voor grote groepen zijn er ook twee andere locaties aanwezig. Er zijn wel verschillende eetgelegenheden te vinden in het dorp. Er zijn ook verschillende kerken en rijksmonumenten te bezichtigen.

Economie

Woning- en winkelleegstand is een van de problemen die Holwerd heeft. In Tabel 1 is te zien dat de meeste bedrijven te vinden zijn in de sectoren diensten en landbouw. Dit zijn 32 van de 85 bedrijven die zich in Holwerd gevestigd hebben. Wel staat 15 tot 20 % van de winkels leeg en hebben ze dus te maken met redelijk veel leegstand.

Tabel 1 Bedrijven in Holwerd

Type bedrijf	Antal bedrijven in Holwerd
Diensten	17 (= 23%)
Landbouw	15 (=21%)
Handel	8 (=11%)
Algemene burgerlijke- en utiliteitsbouw	7 (=10%)
Transport	7 (=10%)
Horeca	4 (=5%)
Cultureel	4 (=5%)
Toerisme	4 (=5%)
Zorg	3 (=4%)
Zakelijke diensten	3 (=4%)
Belangenbehartiging	1 (=1%)

Behalve winkelleegstand is er ook een woningleegstand. Er staan ongeveer 38 woningen leeg, dit is te zien in Tabel 2.

Tabel 2 Huishouden in Holwerd

Huishoudens	Aantal
Totaal	985
1-persoonshuishouden	315
Huishoudens zonder kinderen	300
Huishoudens met kinderen	365
Gemiddelde huishoudensgrootte	2.3
Woningvoorraad	1023

Marketing

Holwerd heeft de ambitie met de werkgroep 'Holwerd aan Zee', het dorp weer terugbrengen op de kaart. Ze doen dit door middel van marketing en informatie te geven over het project. Ook in de Tweede Kamer is er in 2015 aandacht geweest voor het initiatief. Ook zijn er op verschillende scholen, projecten waar scholieren of studenten met Holwerd aan Zee bezig zijn. Ook worden geregeld informatieavonden en presentaties gehouden waar mensen heen kunnen gaan voor meer informatie.

Met Holwerd aan Zee willen ze letterlijk de zee weer terugbrengen naar Holwerd. De organisatie wil hier meer recreatie verkrijgen maar ook op het gebied van natuur wordt het gebied zo weer aantrekkelijker om heen te gaan. Het project is uniek in Nederland en zo wordt het ook gepresenteerd. Het project is uniek door de volgende punten die gegeven zijn door de werkgroep Holwerd aan Zee:

- Holwerd aan Zee is een nieuwe poort naar het Wad en verbindt De Friese Meren via Leeuwarden CH2018 met Noordoost Fryslân, het Waddengebied en de Waddeneilanden.
- Een dijkdoorbraak in de primaire zee-kering en een forse ingreep in Natura 2000 gebied.
- Het project zorgt voor een economische impuls met structureel effect in de regio.
- Het project is een antwoord op de bevolkingsdaling in Noordoost Fryslân. Autonome krimp zet voort, Holwerd aan Zee probeert de verschuiving te beperken door o.a. leefbaarheid om orde te stellen en banen te genereren.
- Onderwijs- en kennisinstellingen staan in de startblokken om het project te ondersteunen.
- Een werkgroep uit het dorp Holwerd is initiatiefnemer en trekker.
- De lokale overheid faciliteert en stimuleert, maar staat inhoudelijk op afstand.
- Alle stakeholders (grondeigenaren, natuurorganisaties, ministeries, etc.) zijn positief en/of participeren in het project.
- Particuliere investeerders zijn geïnteresseerd en zoeken nu al contact (o.a. bungalowpark, hotel).
- De kosten van het project kunnen oplopen tot ca 150 miljoen.

(Over Holwerd aan Zee, 2016)

3.2 Delfzijl

Delfzijl is een stad in het verre Noordoosten van Nederland, op ongeveer 200 kilometer van Utrecht verwijderd. De stad kent, op dit moment ongeveer 25.000 inwoners, 20 jaar geleden was dit nog meer dan 30.000. Dit afname van het inwonersaantal heeft verschillende oorzaken die in dit hoofdstuk besproken zullen worden. Hierdoor is Delfzijl voor krimpgemeenten een uitermate geschikte benchmark.

Introductie stad

Delfzijl is een stad in het Noordoosten van Nederland, grenzend aan de Eems-Dollard te zien in figuur 2. In de gemeente Delfzijl wonen 25.002 mensen (in 2016, CBS) waarvan 16.935 mensen (in 2016, CBS) in de stad zelf. De rest van de inwoners wonen in een van de dertien kleine dorpen die tot de gemeente Delfzijl horen. Sinds 1990 behoren Bierum en Termunten tot de gemeente Delfzijl, voor deze tijd waren dit losse gemeenten. Delfzijl is een knooppunt van waterwegen. De Damsdiep en Oude Eemskanaal komen hier uit in de Eems-Dollard, wat toegang geeft tot de Noordzee. Delfzijl kan worden gezien als het centrum van Noordoost Groningen. Mensen uit dit gebied komen naar Delfzijl voor het ziekenhuis, middelbaar- en beroepsonderwijs en verschillende sport- en cultuurvoorzieningen.

(R.J. Fontein, 2011)

Figuur 2: Topografie Delfzijl

Historie

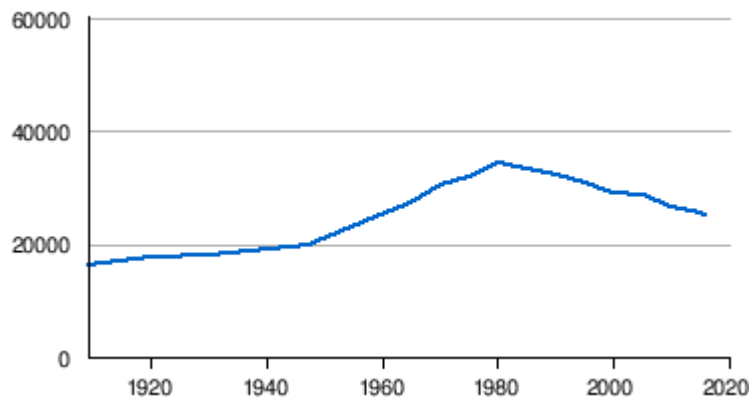
Industriële ontwikkeling

In de jaren 1960 werd door de Nederlandse overheid de Eemsmondregio aangewezen als gebied waarin economische ontwikkelingen werden gestimuleerd. Een belangrijk deel van dat plan was het aanleggen van de Delfzijls diepzeehaven in 1968. Dit is een ingrijpend plan geweest. Hiervoor zijn hele dorpen weggehaald om ruimte te maken. Het plan was dus uiterst ambitieus. Het bouwen van de haven duurde jaren. Toen deze eindelijk klaar was, in 1973, was de economische crisis ingetreden in Nederland. Dit heeft als gevolg gehad dat na het ruimen van het gebied, er uiteindelijk maar weinig is gebouwd. Hierdoor is het industrieterrein vandaag de dag erg ruim opgebouwd en grotendeels braakliggend.

(R.J. Fontein, 2011)

Groei en krimp

Naast de grootschalige investeringen van de jaren '60 op het gebied van industrie is destijds ook ingezet op sociale en economische ontwikkeling in dit gebied. Dit heeft zich vooral geuit in het bouwen van infrastructuur (twee treinstations), De aanleg van een industrieterrein en het bouwen van heel veel huizen.

Figuur 3: Bevolkingsverloop Delfzijl

In de jaren '80 bleek dat de economische ontwikkelingen minder groot uitpakken dan aanvankelijk werd gedacht. Op dat moment piekte het inwonersaantal op 35.000 (zie figuur 3) en begon toen de krimp in te zetten. Dit werd in de stad duidelijk ervaren door de leegstand van huizen. Voornamelijk huurhuizen stonden leeg. Door middel van het verder ontwikkelen van de stad en vooral het creëren van werk wilde de gemeente mensen aantrekken. Als er veel banen zijn, zullen er ook mensen komen was de gedachte. Dit gedachte wordt lang aangehouden, tot ver in de jaren '90.

De krimp bleef doorgaan en het gemeentelijk bestuur bleef bij hun aanpaktechniek. De inwoners zijn ontevreden over de aanpak van de gemeente. Zij zeiden dat de gemeente beter de krimp kan accepteren en met een adaptiestrategie komen, in plaats van een oplossingsstrategie. De spanningen tussen inwoners en gemeente, samen met het uitblijven van groei, zorgde in het jaar 2000 voor grootschalig aanpassen van het beleid. Het Rijk, de provincie en de gemeente stelde toen een onafhankelijke ontwikkelingsmaatschappij in om deze problemen op te lossen. Dit had ingrijpende gevolgen. De gemeente Delfzijl stemde erin toe om een deel van haar bevoegdheden af te staan aan de ontwikkelingsmaatschappij. Het doel, opgedragen door de commissie, is het 'herstructureren' van het woningbestand. Onderdeel van de opgestelde Masterplan Delfzijl is het slopen van ongeveer 1600 woningen. Naar schatting zijn tot 56% van deze woningen niet of nauwelijks bewoond geweest. Dit laat duidelijk zien dat de oude gedachtegang van de gemeente (als je huizen bouwt komen er wel mensen wonen) niet heeft gewerkt. Het originele plan was, om 1200 nieuwe woningen in de plaats van de oude te bouwen, dit zijn er nog geen 400 geworden. (R.J. Fontein, 2011)

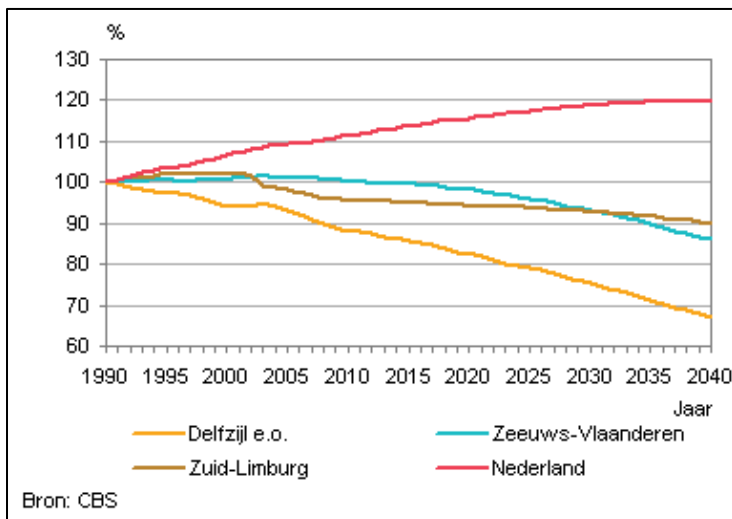
Werkgelegenheid Delfzijl

Zeventien procent van de landelijke werkgelegenheid in de chemiesector bevindt zich op het bedrijventerrein van Delfzijl. Op het industrieterrein zijn grote namen als Akzo, Dow Chemical en Aluminium Delfzijl (ALDEL) te vinden. Dit zorgt voor ruim 14.000 werkplaatsen.

In het begin van het jaar 2016 is gestart met het aanleggen van een 30 miljoen euro kostende zonnepark. Hierin zorgen 123.000 zonnepanelen, verspreid over 60 voetbalvelden, voor stroom voor de industrie in de hele Eemsdelta. (Wikipedia, 2017)

Toekomst van Delfzijl

Met verschillende projecten probeert Delfzijl uit de krimp te komen, en zelfs te groeien als gemeente. Projecten als het Marconi project (hoofdstuk 4), groen voor rood, het herinrichten van de stationsgebied en het herinrichten van het centrum moeten ervoor zorgen dat Delfzijl aantrekkelijker wordt voor toekomstige bewoners, en leefbaarder voor de huidige bewoners. Dit is hard nodig want de prognoses, wanneer er niet iets ingrijpend veranderd, zijn verre van positief. (Zie de figuur 4 en tabel 3)

Figuur 4: Prognose Toekomst Delfzijl

Tabel 3 Prognose bevolking Delfzijl

	Bevolking aan het eind van de periode:
2015-2020	24.000 inwoners
2020-2025	22.300 inwoners
2025-2030	20.800 inwoners
2030-2035	19.500 inwoners
2035-2040	18.300 inwoners

Toerisme

In Delfzijl zijn enkele bezienswaardigheden aanwezig waarvan het Eemshotel er een is. Het Eemshotel is een hotel-restaurant die buitendijks gelegen is en op palen in de zee staat, waardoor een prachtige beleving van het gebied verkregen wordt. Door de bedrijvigheid in de haven is dat ook een bijzondere bezienswaardigheid waarop goed zicht is vanaf de boulevard. De wandelpromenade die op de dijk ligt biedt de mogelijkheid om de haven en de zee te zien en daarnaast ook over de stad uit te kijken. Rondom Delfzijl zijn verscheidene bunkers gevestigd die tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers werden gebruikt.

In de stad Delfzijl is daarnaast ook het 'Muzeeaquarium Delfzijl' gevestigd. Dat is een museum in combinatie met een zeeaquarium die om een bunker is neergezet. In het aquarium zijn de dieren die in de Waddenzee voorkomen aanwezig. Daarnaast is in het museum een hunebed aanwezig die is gevonden ter plekke van de huidige stad. Ook zijn collecties aanwezig van archeologie, geologie, maritiem en schelpen. In verband met de versterking van de dijk is het plan ontwikkeld het

Muzeeaquarium te verbouwen. Momenteel wordt aan de verbouwing gewerkt, de verbouwing zal medio 2017 gereed zijn. Na de verbouwing zal het Muzeeaquarium in de dijk komen te liggen. Door Delfzijl is de Europese wandelroute E9 gelegen. Dat is een wandelroute die loopt van Sagres in Portugal tot aan Estland. De wandelroute is in Nederland langs de gehele kuststrook gelegen en loopt daardoor ook over de dijk in Delfzijl. Deze Europese wandelroute is bedacht door de Europese Wandelvereniging en trekt daardoor wandelaars uit verschillende landen.

In Delfzijl vinden jaarlijks enkele evenementen plaats, de evenementen zijn meestal maritiem georiënteerd. Tijdens het pinksterweekend worden de Pinksterfeesten gehouden, waarbij evenementen op en rond het water worden georganiseerd. Activiteiten die plaatsvinden zijn: zeilen, roeien, wandelen, sleeën en concerten. Ook wordt jaarlijks het Havenfestival gehouden waarbij verschillende attracties aanwezig zijn en historische schepen en boten te bezichtigen zijn. Tijdens het havenfestival doen ieder jaar zo'n 55.000 mensen Delfzijl aan. Daarnaast vindt jaarlijks de Nieuwjaarsduik op het strand van Delfzijl plaats.

Daarnaast is er om de vijf jaar het evenement Delfsail. De impact van het evenement op de stad is groot omdat tijdens het evenement honderdduizenden bezoekers de stad aandoen. Gedurende het evenement komen historische schepen uit diverse landen naar de stad toe zoals te zien in figuur 5. Het evenement draagt bij aan de profilering van Delfzijl als havenstad.

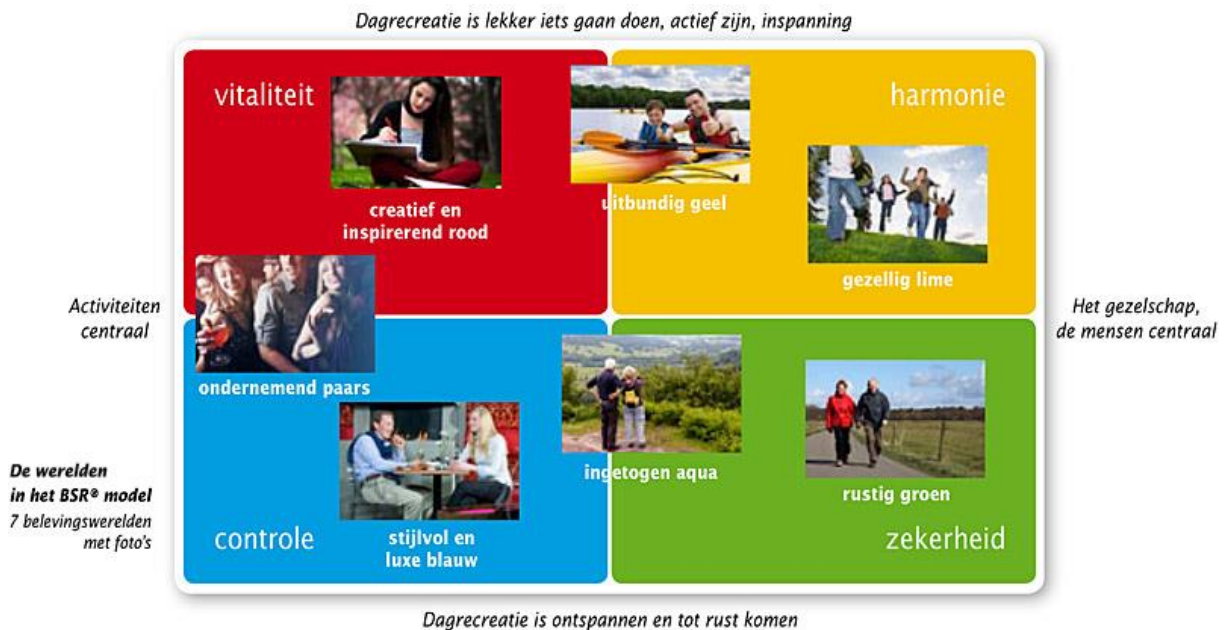
Figuur 5 Oud Nederlandse schepen (naupar, 2017)

In de personen die de stad bezoeken kan een tweedeling worden gemaakt tussen toeristen en recreanten. Een toerist is een persoon die reist naar en verblijft op een locatie buiten zijn/haar normale omgeving voor vrijetijdsbesteding, zaken en andere doeleinden. Een recreant is een persoon die voor zijn plezier iets onderneemt en daarbij niet overnacht, zoals een dagje naar het pretpark of winkelen. In Delfzijl bezoeken zowel toeristen als recreanten de stad. Toeristen bestaan voornamelijk uit mensen die de stad bezoeken met een camper of verblijven in één van de hotels die zich in Delfzijl bevinden. Recreanten bezoeken Delfzijl voor een dag en maken daarbij gebruik van de voorzieningen die aanwezig zijn in de stad. Zowel toeristen als recreanten komen naar Delfzijl om te genieten van de natuur en het water van het Waddengebied. Het gebied wordt voornamelijk beleefd door te varen, fietsen of te wandelen. De toeristen vallen binnen de groepen: small group (= independent travellers), drifters en explorers. Het zijn dus hoofdzakelijk mensen in kleine groepen of individueel die de stad aandoen, bijvoorbeeld senioren die met de camper de stad bezoeken. Volgens de projectleider van de gemeente Delfzijl wordt frequent gebruik gemaakt van de aanwezige camperplaatsen in de stad. Een ander voorbeeld is een vogelspotter die vanuit een ander deel van Nederland naar Delfzijl komt om vogels te spotten in het Waddengebied en daarna overnacht in één van de hotels in Delfzijl.

Recreatiestijlen

Binnen de dagrecreatie zijn verschillende categorieën te onderscheiden. Die categorieën vallen binnen vier verschillende belevingswerelden. Die vier belevingswerelden zijn vitaliteit, harmonie, controle en zekerheid. Daarnaast bestaat een tweedeling in actief zijn en tot rust komen en tussen het centraal staan van de activiteit en het centraal staan van het gezelschap/de mensen. De zeven verschillende categorieën worden hieronder weergegeven met daarachter een paar zaken die belangrijk zijn bij die categorie, daarnaast is in figuur 6 het model weergegeven met de verschillende stijlen:

- Ondernemend Paars: cultuur, historie, verrassing en inspiratie
- Creatief en Inspirerend Rood: creatieve, uitdagende en inspirerende ervaringen
- Uitbundig Geel: samen actief bezig zijn, uitgaan en genieten
- Gezellig Lime: even lekker weg met elkaar
- Rustig Groen: even rust nemen in eigen omgeving
- Ingetogen Aqua: brede interesse, ruimdenkend en engagement
- Stijlvol en Luxe Blauw: luxe, stijlvol ontspannen, sport en 'social network'

Figuur 6 Recreatiestijlen (reconinnovatiecampagne, 2017)

Iedere recreant is in te delen in één van de hierboven genoemde categorieën. Door de categorisering van de recreanten kan beoordeeld worden wat voor soort mensen de plaats bezoeken en waar zij waarde aan hechten tijdens het recreëren.

De recreanten die Delfzijl bezoeken vallen hoofdzakelijk onder de categorieën Gezellig Lime, Rustig Groen en Ingetogen Aqua. Omdat in Delfzijl geen uiterst bijzondere bezienswaardigheden zijn zullen recreanten voornamelijk komen voor de natuur, rust, gezelligheid, kunst en de cultuur van de stad. Toch zullen uit alle categorieën recreanten Delfzijl bezoeken. Zo zullen tijdens het evenement Delfsail bijvoorbeeld weer veel recreanten uit de categorie Ondernemend Paars de stad aandoen, zij komen speciaal voor die bijzondere ervaring naar de stad toe. (Provincie Zuid-Holland, 2016)

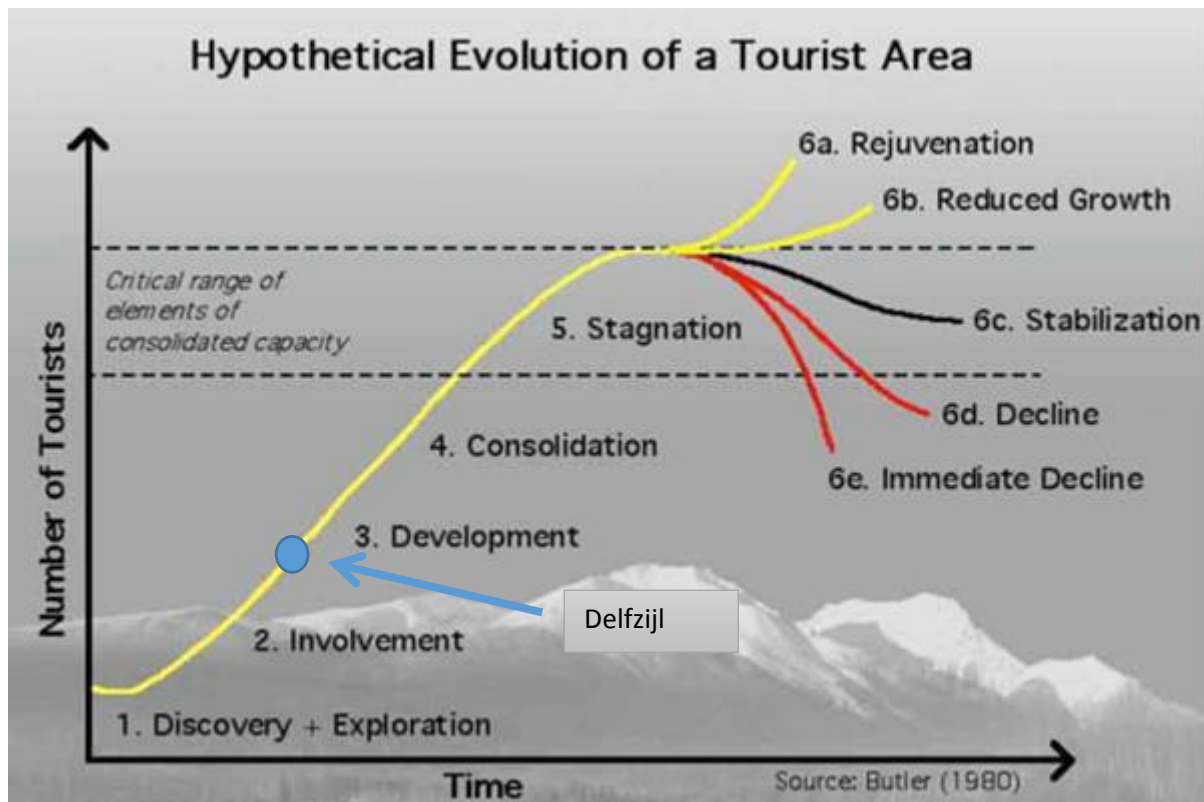

Cijfers vakanties CBS:

Onderwerpen 				Perioden 	1990	1992	1995	2000	2005	2013	2014	2015
Totale CVO-populatie				<i>x 1000</i>	13 971	14 116	14 400	14 982	15 393	15 776	15 778	15 825
Deelnemers aan vakanties	Aantal deelnemers aan vakanties				10 426	10 670	11 105	11 894	12 436	12 773	12 548	12 661
	% deelnemers aan vakanties			%	74,6	75,6	77,1	79,4	80,8	81,0	79,5	80,0
Totaal aantal vakanties				<i>x 1000</i>	25 353	26 342	28 613	30 545	34 400	35 583	35 109	35 061
Vakanties in Nederland	Toeristengebieden	Nederland totaal	Nederland totaal		14 569	14 954	16 300	16 649	17 314	17 490	17 176	16 991
		Waddeneilanden	Waddeneilanden		811	849	890	931	1 058	978	934	971
		Groningse, Friese en Drentse zandgronden	Groningse, Friese en Drentse zandgronden		1 517	1 469	1 573	1 671	1 824	1 731	1 716	1 705
		Totale uitgaven voor vakanties			<i>x mld. euro</i>	1,4	1,6	1,8	2,1	2,5	2,9	2,8
Gemiddelde uitgaven per vakantieganger				<i>euro's</i>	96	106	112	127	143	163	166	174
Vakanties in het buitenland	Vakantieland	Totaal vakanties in buitenland	Totaal vakanties in buitenland	<i>x 1000</i>	10 784	11 388	12 313	13 896	17 086	18 093	17 933	18 070
	Totale uitgaven voor vakanties			<i>x mld. euro</i>	4,8	5,6	6,5	8,3	10,3	12,6	12,6	13,0
	Gemiddelde uitgaven per vakantieganger			<i>euro's</i>	453	494	529	595	600	697	702	717

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen 17-3-2017 (CBS, 2017)

Uit de cijfers van het CBS is te zien dat het totale aantal vakanties dat door Nederlanders is geboekt, de afgelopen 25 jaar fors is toegenomen. In het jaar 2014 en 2015 was een kleine afname te zien in het totale aantal vakanties ten opzichte van het jaar 2013. Die trend is ook te zien in de vakanties op de Groningse, Friese en Drentse zandgronden. Het is echter niet duidelijk of Delfzijl daaronder valt. Diezelfde lijn is te zien in het aantal vakanties dat binnen Nederland werd gehouden. Ook het aantal vakanties in Delfzijl zal de afgelopen 25 jaar globaal gezien zijn toegenomen. Wanneer de nationale lijn wordt doorgezet zal Delfzijl in 2014 en 2015 ook minder vakantiebezoekers hebben gehad ten opzichte van 2013. Dat kan te maken hebben met dat meer mensen naar het buitenland op vakantie gaan, zoals uit de cijfers blijkt is het aantal vakanties in het buitenland in 2015 weer gestegen ten opzichte van 2014. Ook is opvallend dat de totale uitgaven voor de vakanties door de jaren heen zijn gestegen, ook wanneer het aantal vakanties afnam. In de tabel worden de voor dit onderwerp relevante cijfers weergegeven, via de bron kan toegang worden verkregen tot de gehele tabel. (Broek, 2015)

Figuur 7 Hypothetical evolution of a Tourist area

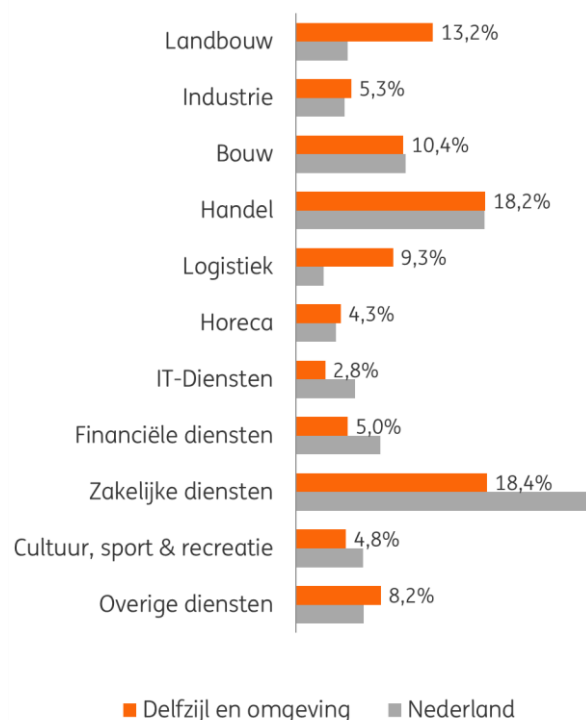
In figuur 7 is een grafiek weergegeven van de ontwikkeling van een toeristisch gebied. Het aantal toeristen is daarin uitgezet tegen de tijd. De theorie achter de grafiek is dat na het steeds maar toenemen van het aantal toeristen een punt komt waarop, wanneer geen vernieuwing plaatsvindt, het aantal toeristen zal stabiliseren of afnemen. Bij punt 1 wordt de toeristische plaats ontdekt en wordt gekeken naar wat de mogelijkheden op die plaats zijn. Bij punt 2 worden partijen betrokken die belang kunnen hebben bij de toeristische bestemming. Bij punt 3 wordt de toeristische plaats verder ontwikkeld en verfijnd, waarbij wordt gekeken naar de behoefte van de toerist. Bij punt 4 wordt de toeristische bestemming verder bestendig en duurzaam gemaakt. Bij punt 5 stagneert de hoeveelheid toeristische bezoekers, wat verschillende oorzaken kan hebben. Vervolgens kunnen zich bij punt 6 verschillende zaken voordoen. Door een vernieuwing kan de groei verder doorgaan, ook kan de groei verminderen of stabiliseren. Wanneer geen verbetering volgt kan het aantal toeristen ook achteruitgaan. Van Delfzijl wordt gedacht dat het zich tussen nummer twee en drie bevindt. De stad is momenteel bezig met de uitvoering van het project Marconi waarbij verschillende belanghebbenden betrokken zijn. Daarnaast zal door het plan de stad zich verder ontwikkelen op het gebied van toerisme en recreatie. Het project Marconi en de marketing van de stad zorgen ervoor dat de betrokkenheid van lokale ondernemers en inwoners toeneemt. Het toenemen van toeristen zal de werkgelegenheid binnen de stad verhogen. Het bepalen van de plaats van Delfzijl binnen de grafiek is echter vrij interpretabel. ¹ (Provincie Groningen, 2008)

¹ Wanneer de bovenstaande grafiek wordt gekoppeld aan de cijfers van het CBS die hierboven zijn weergegeven dan ligt Delfzijl nabij punt 5 omdat het aantal vakanties nationaal is afgenomen, echter is niet duidelijk of die cijfers ook voor Delfzijl gelden. De situatie van de grafiek zal zich niet in alle gevallen precies op die wijze manifesteren, maar geeft een vereenvoudigd beeld van hoe een bestemming er op toeristisch gebied voor staat.

Economie

Circa de helft van de economie van Delfzijl bestaat uit chemische industrie en zeetransport. Dat komt door de ligging van Delfzijl aan de zee waardoor een grote haven in de stad is gebouwd. Delfzijl heeft momenteel één van de grootste havens van Nederland en richt zich vooral op de chemische industrie. Delfzijl staat op de tweede plaats wat betreft grootste chemieparken van Nederland. Chemische bedrijven die onder andere gevestigd zijn in Delfzijl zijn: Akzonobel, Klesch Aluminium Delfzijl, Dow Chemical en de Nederlandse Kabelfabriek. Van de werkgelegenheid in de chemische industrie in Nederland bevindt zich zeventien procent in Delfzijl.

Aandeel in totale aantal bedrijfsvestigingen (2016)

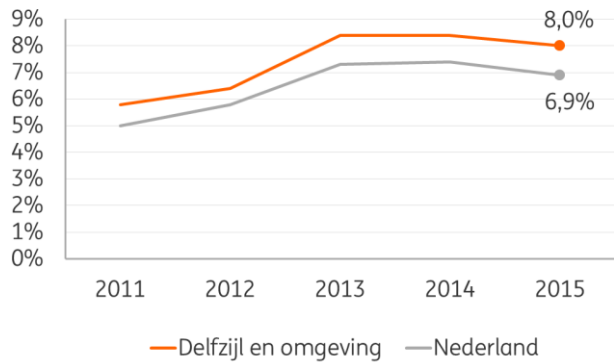

Absoluut gezien zijn de handel en zakelijke diensten het grootst vertegenwoordigd binnen het aantal bedrijfsvestigingen. Uit figuur 8 wordt daarnaast duidelijk dat ten opzichte van het gemiddelde in Nederland de landbouw, industrie, logistiek, horeca en overige diensten meer vertegenwoordigd zijn.

Figuur 8 Bedrijven Delfzijl (ING, 2016)

Het werkloosheidspercentage in Delfzijl ligt al enkele jaren hoger dan het gemiddelde van heel Nederland, zie figuur 9. De hoge werkloosheid komt onder meer doordat de beroepsbevolking ouder is ten opzichte van Nederland en de beroepsbevolking is gemiddeld genomen ook lager geschoold dan de rest van Nederland. Daarnaast kan ook meespelen het soort bedrijven dat in Delfzijl gevestigd is. Sommige bedrijven creëren weinig banen zoals in de landbouw een veehouder de meeste werkzaamheden zelf op zich neemt. (ING, 2016)

Ontwikkeling werkloosheidspercentage

Figuur 9 Werkloosheidspercentage

In 2016 is een zonnepark met 123.000 zonnepanelen in Delfzijl aangelegd. Het zonnepark is het grootste zonne-energiepark van Nederland en heeft een oppervlakte van 65 voetbalvelden. Het energiepark neemt veel oppervlakte in beslag maar zorgt niet voor een toename van de werkgelegenheid.

Marketing

Delfzijl wil zich als stad vooral profileren als een maritieme vestingstad met een rijk verleden. De stad probeert zich met de grote havens en uitzicht op de Waddenzee neer te zetten als het maritieme centrum van Noord-Nederland. De stad bezit zowel een binnendijkse als een buitendijkse jachthaven waardoor het bekend is bij mensen uit de pleziervaart. Voor de marketing van de stad is een stichting opgericht, namelijk: Stadsmarketing Delfzijl.

Delfzijl probeert zich te onderscheiden door de rijke historie die de stad bezit en waar nog enkele bouwwerken getuigen van zijn. In de stad zijn bouwwerken aanwezig die bestaan uit de Amsterdamse School architectuur. Daarnaast zijn oude kerken, een molen, museum, schouwburg en beeldende kunst in de openbare ruimte aanwezig. Met zijn evenementen als de Pinksterfeesten en Delfsail wil de stad zijn culturele positie binnen de regio versterken.

De marketing van de stad wordt gericht op zowel externe als interne doelgroepen. Onder de externe doelgroepen vallen: dagjesmensen, winkelend publiek, meerdaagse toeristen, recreanten en bezoekers van evenementen. Onder de interne doelgroepen vallen de inwoners en bedrijven van de stad zelf. De externe doelgroepen worden benaderd om daarmee het toerisme en de economie een impuls te geven. De interne doelgroepen worden benaderd om draagvlak onder de eigen bevolking te creëren.

De stichting Stadsmarketing Delfzijl heeft een logo ontwikkeld die structureel bij alle marketing gerelateerde activiteiten gebruikt kan worden. Daarnaast promoot de stichting de stad door in de publiciteit te treden en verschillende andere zaken aan te bieden. De stichting zoekt de publiciteit via verschillende media als een website, social media, brochures en nieuwsbrieven. De website luidt: www.delfzijl.groningen.nl. Via de verschillende media worden evenementen, activiteiten en aanbiedingen vermeld aan zowel de inwoners zelf als mensen van buitenaf. Tevens ondersteunt de stichting activiteiten als bijvoorbeeld een stadswandeling onder leiding van een gids en de ontwikkeling van wandel- en fietsroutes. Ook werkt de stichting samen met ondernemers door arrangementen aan te bieden aan toeristen en recreanten voor bijvoorbeeld hotels en restaurants met eventuele bijkomende activiteiten. (Gemeente Delfzijl, 2015-2016)

De marketing onder bewoners bestaat voornamelijk uit het informeren van de bewoners en daarmee het creëren van draagvlak. De stichting organiseert daartoe bijeenkomsten met ondernemers uit de stad en andere belanghebbenden om onderling afspraken te maken over de collectieve stadsmarketing.

De stichting bestaat uit een bestuur van een onafhankelijke voorzitter met daarbij bestuursleden. De bestuursleden zijn afgevaardigden van andere belanghebbende groepen als: handelsvereniging, bewonerscommissie, horeca, culturele organisaties en eventueel overige organisaties. Met de verschillende leden probeert de stichting het belang van alle betrokken groepen te behartigen.

4. Verschillen en overeenkomsten tussen Delfzijl en Holwerd

Delfzijl is in dit onderzoek aangewezen als benchmark voor Holwerd. Om te bepalen of Delfzijl als goede referentie fungeert voor bestaande en toekomstige plannen in Holwerd moet eerst bekend zijn wat de overeenkomsten en verschillen tussen de twee steden zijn. In dit hoofdstuk zullen deze overeenkomsten en verschillen op een rij worden gezet.

Vergelijking

Het voornaamste verschil tussen Holwerd en Delfzijl ligt in de afstand tot de kust. De vorming van land tussen de kust en dorpsgrens van Holwerd is niet voorgekomen bij Delfzijl. Delfzijl heeft om deze reden projecten veel meer toegespitst op de kust. Een groot stuk strand wordt verbreed en beschermd door een dijkslinger die door een getrappt ontwerp een minder grote barrière voor bezoekers vormt. Voor minder mobiele wordt een hellingbaan aangelegd. Delfzijl heeft de ambitie om de kust aantrekkelijk te maken voor recreatief bezoek. Het uitgangspunt is om hierbij een zo breed mogelijke doelgroep te bereiken. Niet alléén (internationale) cultuurtoeristen door het aanleggen van een camping, maar ook juist weer jongeren faciliteiten te bieden waarmee zij bijvoorbeeld een strandfeest kunnen houden.

Figuur 10 Een duin met verschillende lagen vormt een minder grote barrière

Hierbij komen we op een tweede, zeer belangrijk verschil: de doelgroep. Holwerd en Delfzijl hebben ambities om doortrekkende toeristen aan te trekken, ze liggen immers beide aan het waddengebied. Het accent op dit doel ligt echter een stuk zwaarder bij Holwerd dan bij Delfzijl het geval is. Delfzijl wil zich sterk focussen op toeristen die voor de stad zelf op bezoek komen, terwijl het in Holwerd vooral zaak is om aantrekkelijk te worden voor toeristen op doortocht naar Ameland. Dit komt omdat de haven naar Ameland zeer dicht bij Holwerd ligt, bij Delfzijl is dat niet het geval.

Er zijn meer noemenswaardige overeenkomsten dan verschillen tussen Holwerd en Delfzijl. Ten eerste heerst in Holwerd en Delfzijl bijna exact dezelfde belangrijke problemen; inkrimping, vergrijzing, verpaupering, leegstand, onbereikbaar, zeespiegelstijging en een afname van de leefbaarheid. Ten tweede komt vergelijkbaarheid tot uiting, wellicht als gevolg van de vergelijkbare problemen in de ambities die ze hebben. Zoals natuurontwikkeling en het realiseren van een stadscentrum met boulevard met hotels waarin de economie kan opbloeien, of circulaire economie door de verkoop van bioafval. Hierdoor zullen banen beschikbaar komen en neemt de omzet toe,

wat gebruikt kan worden om de leefbaarheid verder te verbeteren. Zowel Holwerd als Delfzijl willen dat bezoekers kunnen genieten van uitzicht op een mooie haven vanaf de boulevard, water recreatief kunnen gebruiken en hierbij even kunnen winkelen of op een terras zitten. Dit zijn ten slotte de eigenschappen van een kustplaats. Het is dus voor zowel Holwerd als Delfzijl belangrijk om de barrière tussen het land en het water te verkleinen. Wellicht wordt dit op een andere manier bereikt in de twee verschillende gevallen, maar het uitgangspunt blijft hetzelfde. Holwerd zal in verband met de afstand op het water meer moeten ingrijpen op de ruimtelijk inrichting dan Delfzijl.

Figuur 11 De industriehaven in Delfzijl kan mooi uitzicht vormen voor de boulevard

Overeenkomsten

Gemeenschappelijke overeenkomsten

- Van oudsher handelsplaatsen met een haven- en marktfunctie
- Actieve gemeenschap
- Cultuurtoerisme
- Draagvlak vooral bij de start van projecten niet groot
- Rijke cultuurhistorie
- Lage huizenprijzen

Fysieke overeenkomsten

- Ligging aan Unesco Werelderfgoed de Waddenzee
- Aardkundig waardevolle gebieden

Overeenkomsten in problematiek

- Er heerst bevolkingskrimp
- Vergrijzing
- Voorzieningen verdwijnen of verpauperen en er is leegstand aanwezig
- Slecht bereikbaar
- Ontgroening
- Afname leefbaarheid
- Toenemende zeespiegelstijging vraagt om aandacht voor waterveiligheid en kustbeheer

Overeenkomstige Ambities

- Natuurontwikkeling in de vorm van kwelders
- Ruimte voor (water)recreatie
- Ruimte voor circulaire economie (verkoop bioafval/mest)
- Groene, multifunctionele dijken
- Realiseren van een boulevard
- Banen creëren

Projecten

- In zowel Holwerd als Delfzijl liggen plannen voor (betere) kwelders met een vogelkijkhut

Verschillen

Gemeenschappelijke overeenkomsten

- Geen opstapplaats in Delfzijl, Delfzijl ligt echter een stuk dichterbij Duitsland
- Doelgroep is iets anders, Holwerd focust vooral op toeristen op doortrek naar Ameland en Delfzijl op toeristen voor de stad zelf.
- Beide hebben samenwerkingsverbanden, Holwerd de gebiedscoöperatie en Delfzijl de Projectwerkgroep.

Fysieke verschillen

- Holwerd is in vergelijking met de omgeving hooggelegen (het dorp ligt op een Terp), Delfzijl ligt laag.
- Delfzijl ligt direct aan de Eems, Holwerd daarentegen ligt een paar kilometer van de Waddenzee af.
- De kwelders in Holwerd zijn de grootste van Nederland.

Projecten

- Expertisecentrum Holwerd voor onderwijs, ondernemers, overheid en omgeving (living lab).
- Camping Delfzijl.
- Dijkslinger en breder strand, de dijk wordt aangelegd met een hellingbaan en een soort trapsysteem waardoor het een minder grote barrière vormt voor iedereen, ook voor minder mobiele bezoekers.
- Holwerd gaat een binnenmeer aanleggen om de afstand tot de kust te compenseren.
- De kwelders in Holwerd zijn al aanwezig, in Delfzijl worden deze bij de uitvoering van het plan Marconi aangelegd.

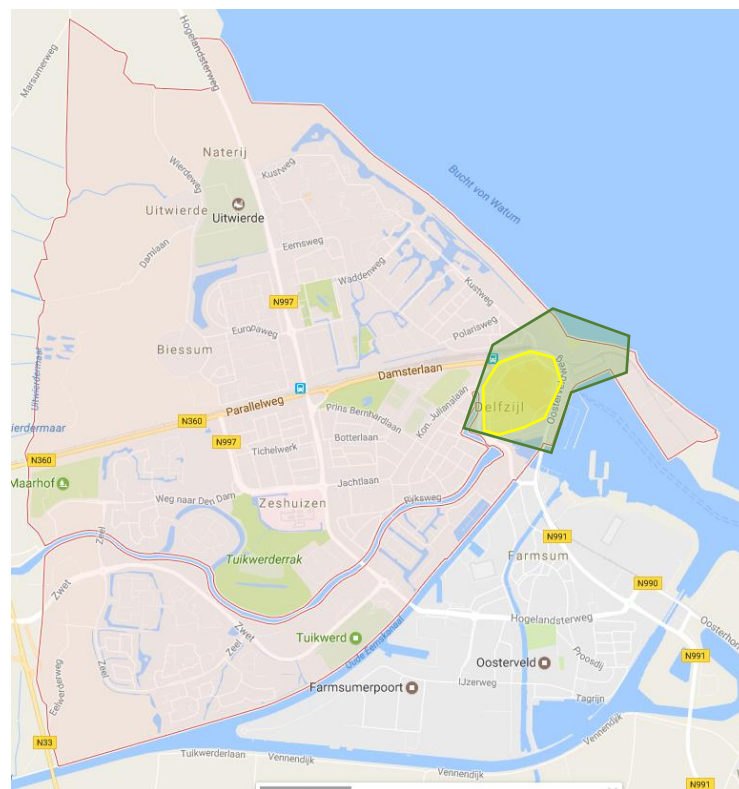

Figuur 12 De dijkslinger in Delfzijl maakt ruimte voor een veel breder strand

5. Project 'Marconi'

Ontwikkelingen Delfzijl

In dit hoofdstuk worden de verschillende ontwikkelingen van de stad Delfzijl weergegeven. De beschrijvingen komen voort uit een interview met de projectleider van Marconi, Jornand Veldman. (Veldman, 2017) Delfzijl ondergaat verschillende ontwikkelingen die vooral plaatsvinden als gevolg van de bevolkingskrimp in de stad. De stad ontwikkelt zich door de processen uit het project Marconi (Maritieme Concepten In beeld) waarbij stad en zee verbonden worden en toerisme een plek krijgt op de nieuwe dijk. De andere ontwikkelingen bestaan uit het verbeteren van de kwaliteit van het centrum en de leefbaarheid vergroten door de focus te leggen op het ontwikkelen van het centrum van de stad.

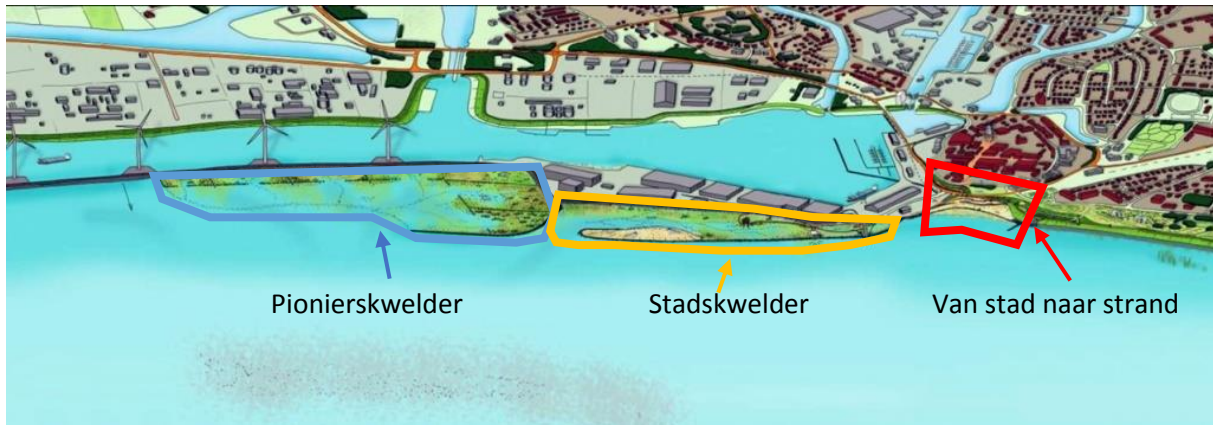
Figuur 13 Delfzijl, in het geel het centrum van de stad. Groen is het gebied weergegeven dat wordt ontwikkeld. (Google Maps)

Project Marconi

De stad Delfzijl is ondanks de krimpende bevolking lange tijd bezig geweest met het uitbreiden en bouwen van nieuwe woningen in de omgeving rondom het centrum, met het idee dat de krimp op een moment stagneert of dat de stad weer zal gaan groeien. In 2008 is het roer volledig omgegooid en heeft de gemeente geaccepteerd dat de stad zal blijven krimpen en het zinloos is om uit te breiden met nieuwe woningen. Ook kreeg de gemeente de opdracht om de dijk te verhogen van 8 meter naar 10 meter. De gemeente besepte dat het verhogen van de dijk de leefbaarheid in de stad nog meer vermindert. Dit was de aanleiding tot het project Marconi waarbij de doelen zijn de stad leefbaarder te maken door het verbinden van de stad met strand, meer recreatiemogelijkheden bieden door middel van natuurlijke kwelders en een groter strand met boulevard te realiseren. Daarnaast ook het ondernemerschap in Delfzijl stimuleren door horecagelegenheden een plek te geven op de boulevard.

Onder het project zijn de ontwikkelingen verdeeld over verschillende thema's (figuur 14), namelijk:

- Van strand naar stad;
- Pionierskwelder;
- Stadskwelder;
- Duurzaam toerisme.

Figuur 14 Ontwikkelingsthema's Marconi

Het 'van strand naar stad' thema bevat het vergroten van het huidige strand (figuur 16) van ongeveer 0,5ha wat aanwezig is, naar 2,3ha. Vroeger was de dijk een stuk lager (figuur 15) wat een groter gedeelte van de kust toegankelijker maakte voor strandtoerisme en recreatie, ook konden er meer mensen gebruik van maken doordat het een breder strand was. Het toekomstige strand moet weer een grotere hoeveelheid ruimte bieden voor de bewoners van Delfzijl en zijn recreanten en toeristen. Ook het aanleggen van een goede verbinding die doorloopt tot en met het centrum levert een bijdrage daaraan. Om dat te realiseren worden nieuwe loop/fietsroutes over de verhoogde dijk aangelegd en wordt een nieuwe brug gebouwd. Ook is het doel om een kleine boulevard te realiseren met horecagelegenheden. (Veldman, 2017)

Figuur 16 Het huidige strand (Strand Delfzijl)

Figuur 15 Strand Delfzijl begin 20e eeuw (beeldbank Groningen)

De stad en het strand moeten in de toekomst met elkaar verbonden worden in plaats van de huidige gescheiden situatie. De gemeente gaat hiervoor grote werkzaamheden in het centrum uitvoeren, zoals het verwijderen van een flatgebouw en bedrijfslocaties, zodat een looproute (figuur 17) gerealiseerd kan worden met parkeergelegenheden. Deze route zal gaan

lopen vanaf het centrum van de stad richting het strand en moet de mensen met zich meelokken. Op deze hoofdroute zullen daarom strandelementen gerealiseerd worden om de verbinding met het strand nog beter te maken. (Veldman, 2017)

Figuur 17 Marconi project, in het lichtoranje de nieuwe looproute door de stad en over de nieuwe dijkslinger. (Waterfront Delfzijl)

De thema's 'stadskwelder' en 'pionierskwelder' worden allebei buitendijks gerealiseerd en moeten ongeveer zeventien hectare groot worden. De stadskwelder (figuur 18) moet ervoor zorgen dat er een locatie wordt gerealiseerd voor natuur en natuurrecreanten. De locatie van deze kwelder ligt tussen de twee bestaande dijken in en zal door mensen worden ingericht waarna de natuur het kan overnemen. De (buiten)dijk die de zee in gaat wordt vaak gebruikt door mensen die kijken naar de boten die langsvaren en over zee willen uitkijken. De zandplaat die zichtbaar is in figuur 18 is bedoeld als broedplaats voor de stern, deze vogel is beschermd en nest zich momenteel op de loodsen in de haven van Delfzijl en geeft overlast voor de bedrijven. De hoop is dat de vogels met de zandplaat een alternatief hebben om te broeden. De Stadskwelder is niet bedoeld als een manier van kustverdediging. De gemeente hoopt ook op deze manier meer dagjesmensen naar Delfzijl te lokken en een plaats te geven voor de beschermde vogels, de noordse stern en de visdief, om te broeden. (Veldman, 2017)

Figuur 18 Visie Stadskwelder met op de voorgrond het bestaande visrestaurant en op de achtergrond een kijkhut. (Stadskwelder)

De pionierskwelder moet gerealiseerd worden ten behoeve van wetenschappelijke onderzoek. Deze locatie is bedoeld voor kenniswerving over aan- en opslibbing, kreekvorming en vegetatieontwikkeling. Het gebied wordt daarom niet toegankelijk gemaakt voor publiek. (Veldman, 2017)

Kwaliteit centrum en krimp

Zoals eerder genoemd heeft Delfzijl niet meer gekeken naar het uitbreiden van nieuwbouw, maar focust zich op het weer leefbaar maken van het stadscentrum. De bestaande bouwplannen buiten het centrum zijn geschrapt. (Veldman, 2017)

In de onderstaande figuren worden twee kaarten weergegeven die onderdeel maken van het leefbaarder maken van het centrum. Zo moet niet alleen het strand beter bereikbaar worden (Marconi project), maar ook de haven moet beter verbonden worden met het centrum en de watergang die ooit langs het oude stadscentrum van Delfzijl gelegen was, weer verbinden met de andere watergangen. Op de linker afbeelding (figuur 19) vormen de zwarte pijlen kansen voor een betere verbinding van loop en fietsverkeer met de het centrum van de stad. De blauwe lijnen op de rechter afbeelding zijn kansen voor toekomstige watergangen en de groene pijlen geven nieuwe fiets/loop-verbindingen weer. De rode pijl geeft de locatie van de toekomstige boulevard weer en de oranje pijl geeft de locatie van de nieuwe parkeerplaatsen weer. Dit is momenteel de locatie van een flatgebouw die gesloopt wordt. De inwoners van deze flat worden ter compensatie op andere locaties in de stad voorzien van een woning. (Veldman, 2017)

Figuur 19 Verbeterde verbindingen, links de haven, rechts de nieuwe watergangen. (Maritieme zone Delfzijl, maart 2012)

(Water)wegen

In het actieplan van Delfzijl zijn ook de verkeersstromen inzichtelijk gemaakt (figuur 20), deze blijven grotendeels hetzelfde, alleen in de noordzijde van het centrum worden wegen opnieuw ingedeeld als gevolg van een nieuwe parkeerplaats tussen het strand en de winkels in het midden van de stad. De verlengde en verbreedde watergang aan de westkant van de stad, moet de stad weer de identiteit van een vesting geven die het verloren is als gevolg van de komst van het treinspoor en grotere wegen (Gemeente Delfzijl, 2012).

Figuur 20 verkeersstromen blijven grotendeels hetzelfde, de grotere wegen rond het centrum en smalle straten door het centrum. Rechtse afbeelding geeft de verlegde watergang weer (Gemeente Delfzijl, 2012)

Om al deze projecten te kunnen financieren heeft de stad samenwerking gezocht met veel partners, deze zijn: Rijkswaterstaat, De provincie Groningen, de waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijlvest, de gemeente Delfzijl, Het Groninger Landschap en Groningen Seaports. De kosten voor de herontwikkeling zijn door de provincie geraamd op 27.112.004,- Euro (Provincie Groningen, 2015). In figuur 21 is de kostenraming en financiering in detail weergegeven. De verschillende organisaties hebben verschillende motieven om mee te betalen aan het project. Voor Ecoshape (De stichting die het publiek-private innovatieprogramma Building with Nature uitvoert) is

kennisontwikkeling belangrijk en heeft deze organisatie hiervoor een budget opgesteld. Het rijk helpt mee met het opruimen van de Griesberg. De Griesberg is een berg van afvalstoffen ontstaan in de zee (langs de kust van Delfzijl) doordat afvalstoffen zijn gaan accumuleren nadat deze geloosd zijn door bedrijven in de haven van Delfzijl. Het Waterschap heeft de taak voor de dijkbeveiliging. Een van de grootste investeerders in het project is het Waddenfonds. Het Waddenfonds investeert in initiatieven en projecten die de ecologie en duurzame economische ontwikkeling van het Waddengebied versterken.' (Waddenfonds, 2016)

De kostenposten bestaan uit de volgende onderdelen	
<i>Kwelderlandschap</i>	<i>(kosten € 6.486.334,--)</i>
<i>Pionierskwelder</i>	<i>(kosten € 4.685.560,--)</i>
<i>Voorzieningen</i>	<i>(kosten € 443.952,--)</i>
<i>Vorbereiding verlegging dijktracé</i>	<i>(kosten € 254.417,--)</i>
<i>Strand</i>	<i>(kosten € 5.133.252,--)</i>
<i>Verbinding centrum - zee</i>	<i>(kosten € 1.548.599,--)</i>
<i>Saneren Griesberg</i>	<i>(kosten € 8.000.000,--)</i>
<i>Kennisontwikkeling, verkenningen en onderzoeken</i>	<i>(kosten € 560.000,--)</i>
De kosten voor realisatie zijn daarmee geraamd op € 27.112.004,-- excl. BTW.	
<i>De financiering c.q. dekking ervan is als volgt.</i>	
Provincie Groningen (PLG c.a.)	€ 2.300.000,--
Provincie Groningen (REP-ZZL)	€ 2.773.334,--
Rijk (opruimen Griesberg)	€ 8.000.000,--
Waddenfonds	€ 13.608.670,--
Ecoshape (kennisontwikkeling)	€ 180.000,--
Waterschap Noorderzijvest	€ 250.000,--

Totaal	€ 27.112.004,--

Figuur 21 Begroting (Provincie Groningen, 2015)

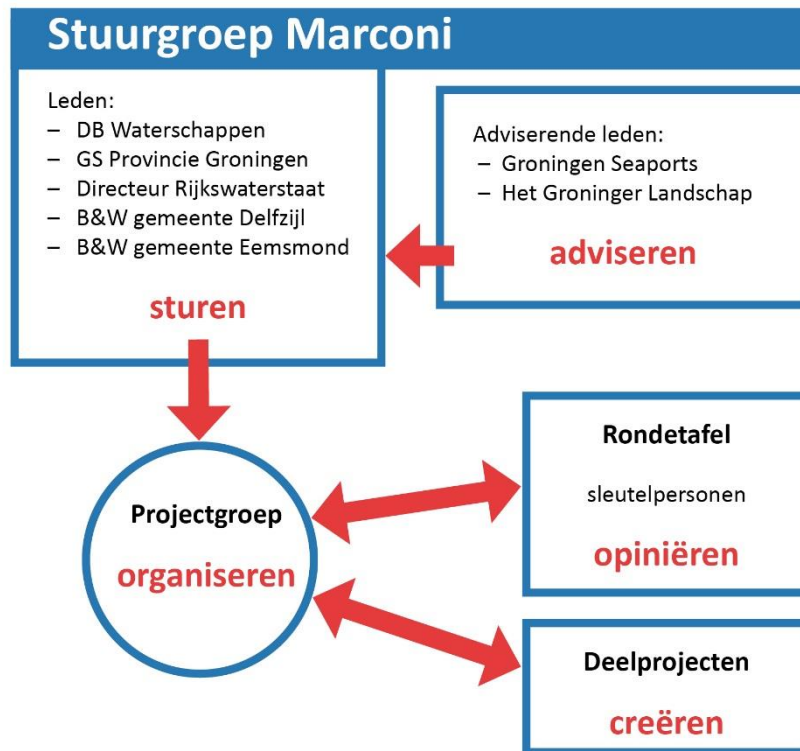
Actoren

Het Marconi project heeft verschillende partners:

- Waterschap Noorderzijvest
- Waterschap Hunze en Aa's
- Provincie Groningen
- Rijkswaterstaat
- Gemeente Delfzijl
- Gemeente Eemsmond
- Het Groninger landschap
- Groningen Seaports

De verschillende partners vervullen verschillende functies voor het Marconi project. De stuurgroep is hierin het belangrijkste. Deze wordt bestuurd door: het Dagelijks Bestuur van de waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijvest, Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen, de Hoofdingenieur-Directeur van Rijkswaterstaat Noord-Nederland, het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Delfzijl en het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Eemsmond. Het Groninger Landschap en Groningen Seaports zijn wel onderdeel van de stuurgroep maar wel alleen met een adviserende rol. De Stuurgroep organiseert verschillende

onderdelen in het proces zoals deelprojecten, werkateliers, en rondetafelgesprekken. De verschillende rollen zijn in figuur 22 te zien. (Marconi, 2016)

Figuur 22 Organisatie binnen de Stuurgroep (Marconi, 2016)

Doelgroepen

Wanneer het project Marconi buitendijks is gerealiseerd hoopt Delfzijl in eerste instantie op een hoger aantal dagrecreanten. De mensen die nu vaak alleen nog langs fietsen, wil men laten stoppen om tijd door laten brengen in de stad. Delfzijl ligt op een bekende fietsroute, hier komen al veel mensen op af. Ook veel vogelaars komen vogels spotten en dan vooral de aanwezige visdief. Een van de doelen is ook voor die mensen meer te bieden en ze langer te laten blijven. Dit moet ook zorgen dat de verblijfsduur van de recreanten toeneemt. In het begin toename van een dagdeel en later een meerdaags verblijf.

Om de toekomstige doelgroep te bepalen voor Delfzijl is er gebruikt gemaakt van de theorie van Eric Cohen. Deze theorie is gebaseerd op het gedrag van verschillende soorten recreanten. Hierbij is er gekeken naar de vraag en aanbod van recreanten en recreatieplaatsen. De verschillende groepen zijn onderverdeeld in groepen. Dit zijn: The Organised mass tourist, deze groep gaat mee op grote groepsreizen waar alles in geregeld is en de tourist zelfs niks meer hoeft te doen op locatie. De The individual mass tourist, die dezelfde soort recreatie zoekt als de mass tourist alleen geen gebruikt maakt van groepsreizen. The organised traveller, deze wilt reizen naar speciale plekken waar natuur en cultuur niet veel aangetast is maar ze willen wel alles van tevoren geregeld hebben en geboekt hebben. The individual traveller is vaak alleen of met een reisgenoot. Dit zijn vaak backpackers en hebben geen duidelijk plan of bestemming voor ogen en kijken hoe de reis gaat. The pioneer zijn vaak in niet dichtbevolkte gebieden, op plaatsen waar weinig toeristen komen en dit is maar een kleine groep aan toeristen.

The individual mass tourist is de soort toerist die aangetrokken kan worden tot Delfzijl. Er zijn mogelijkheden tot recreatie en verschillende activiteiten. Ze gaan naar de plekken toe die hoog aangeschreven staan en dit zijn de punten die verbeterd worden door het project Marconi. Vaak is dit soort toerisme met een kleine groep zoals met familie en vrienden. Dit past ook binnen de omgeving van Delfzijl. Geen grote groepsvakanties maar individuele mensen in kleine groepen of gezinsvakanties.

In figuur 23 is de Product-Market Combinations te zien. Hierin is weergegeven dat Delfzijl aantrekkelijk is voor de georganiseerde toerist, wat ook past bij the individual mass tourist. Wanneer het strand gerealiseerd is, kan het strandtoerisme groeien. Het strand is wel beperkt, het is een aangelegd strand en loopt niet door langs de kust. Met de nieuwe plannen zal de natuur aangelegd worden, deze nieuwe kwelders zorgen voor een nieuwe stroom van mensen. De cultuur die nu aanwezig is zal ook in deze mate aanwezig blijven. Er zijn wel weinig mogelijkheden voor de avontuurlijke toerist die actie wil ondernemen zoals in de Experimental mode te zien is.

In de Product-Market Combinations is vooral te zien dat Delfzijl voor de the individual mass tourist aantrekkelijk is. Het strand en de natuur zijn ook aantrekkelijk voor de culture of luxury. Strand en natuur liggen vlak bij elkaar en er zijn voldoende voorzieningen aanwezig. Cultuur is weinig aanwezig en de cultuur die er is past niet in deze combinatie. Voor de experimental mode is er weinig te beleven. Het strand, de natuur en de cultuur hebben weinig avontuurlijke voorzieningen waardoor dit niet aantrekkelijk is voor deze combinatie.

	Individual Mass tourist	Experimental mode	Culture of luxury
Beach	+	-	+
Nature	+	-	+
Culture	+	-	-

Figuur 23 Product-Market Combinations

6. Analyse benchmark Delfzijl

6.1 SWOT

Hieronder wordt de SWOT-analyse van Delfzijl weergegeven en worden de belangrijkste punten per onderdeel; Sterkten, zwakten, kansen of bedreigingen, toegelicht in een kleine hoeveelheid tekst. Deze zijn schuin weergegeven in tabel 4.

Tabel 4: SWOT

SWOT Delfzijl	
Sterkten (Strengths)	Zwaktes (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - <i>Dichte ligging bij de kust</i> - <i>Ligging aan werelderfgoed (Waddenzee)</i> - <i>Actieve gemeente</i> - <i>Rijke cultuurhistorie</i> - <i>Bereikbaarheid met trein</i> - Handelstad met een haven- en marktfunctie - Lage grond- en vastgoedprijzen - Industrie - Dynamiek - Financiële steun externe partijen 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Barrière tussen dorp en kust</i> - <i>Geur</i> - <i>Verborgene leegstand</i> - Verpaupering voorzieningen en leegstand woningen buitengebied - Ver weg van dynamische leefomgeving zoals de Randstad. - Géén opstapplaats naar andere bestemmingen
Kansen (Opportunities)	Bedreigingen (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - <i>Ruimte voor buitendijkse natuurontwikkeling</i> - <i>Boulevard</i> - <i>Uitbreiding strand</i> - <i>Woningen en ondernemingen meer concentreren in centrum</i> - <i>Cultuurtoerisme</i> - <i>Bereiken bredere doelgroep</i> - <i>Landschapskunst als verbinding tussen natuur en cultuur</i> - <i>Ontwikkelingen op de dijk</i> - <i>Waterrecreatie</i> - <i>Kwelders</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Bevolkingskrimp en vergrijzing</i> - <i>Afname leefbaarheid</i> - <i>Financieel risico</i> - <i>Draagvlak bij start project niet groot</i> - <i>Stijgende zeespiegel, klimaatverandering</i> - <i>Slechte communicatie met waterschap</i> - <i>Marketing bereikt verkeerde doelgroep</i> - <i>Aardbevingen</i> - <i>Calamiteiten</i>

Strengths

Delfzijl heeft ondanks de krimp toch veel sterke punten. De belangrijkste hiervan is de actieve gemeente die ervoor zorgt dat alle ontwikkelingsplannen, die bedoeld zijn om te adapteren op de krimp in Delfzijl, niet worden tegengewerkt bij de vorming van een nieuwe gemeenteraad.

Andere belangrijke sterke punten zijn de dichte ligging aan de kust, rijke cultuurhistorie, goede bereikbaarheid en ligging aan de Waddenzee. De ligging aan de kust zorgt voor strandtoerisme en de zee geeft mentale rust aan de mensen. De rijke cultuurhistorie in het gebied is nog altijd zichtbaar door de planologische inrichting van het centrum en de watergangen uit de tijd dat Delfzijl een vestingstad was. Ook het oude treinstation en deels oude centrum van Delfzijl geeft een uniek uiterlijk aan de stad. Het oude treinstation wordt nog altijd gebruikt en dat zorgt ervoor dat de stad goed bereikbaar is.

Weaknesses

de drie grootste zwaktes van de stad Delfzijl zijn: de dijk van 11 meter hoog dat een barrière vormt voor de stad richting de kust, hierdoor is de zee niet zichtbaar en is de wind niet te voelen. De geuroverlast (chemische stank) vanaf de grootschalig chemische industrie in de stad is ook duidelijk merkbaar wanneer men zich op het strand bevindt. Als laatste grote zwakte is er veel verborgen leegstand, dit houdt in dat de winkels veel te ruim zijn opgezet, hierdoor zijn er grote leegtes in de winkels zelf in het centrum van de stad.

Opportunities

Het project Marconi en de overige ontwikkelingen in het centrum van de stad bieden mogelijkheden om te adapteren op de krimp die plaatsvindt in de gemeente om zo de economische en de negatieve gevolgen met betrekking tot leefbaarheid te minimaliseren. De drie belangrijkste kansen zitten onder andere in het 'herverdelen' van de mensen in de stad. Zo wil de gemeente het oude centrum leefbaarder maken door nieuwbouwprojecten en wijken buiten de stad te schrappen en juist het centrum te renoveren en herinrichten op verschillende vlakken zodat de inwoners het centrum intrekken. Door de nieuwe dijkverhoging en de verlegging van de dijk is het mogelijk om een boulevard aan te leggen die over de dijk heen loopt ook kunnen door verbreding van de dijk parkeerplaatsen worden aangelegd op de dijk en het strand beter bereikbaar worden. Hier kunnen ondernemers een strandtent beginnen waardoor toeristen meer vastgehouden worden in het gebied en de stad hier economisch een baat bij heeft. De laatste kans is het strand zelf, deze wordt door het verleggen van de dijk viermaal zo groot als het huidige aanwezige strand hierdoor moet het een aantrekkelijkere locatie worden.

Threats

Er zijn veel bedreigingen die van invloed zijn op het project Marconi. De drie belangrijke bedreigingen zijn de krimp en vergrijzing, afname van de leefbaarheid en het financiële risico. Zo zal naar verwachting het inwoneraantal van Delfzijl nog steeds dalen en zullen er volgens de gemeente nog meer jongeren wegtrekken. Deze bedreiging gaat samen met het financiële risico en de afname van de leefbaarheid. Er zullen uiteindelijk minder mensen in de stad zijn waardoor het mogelijk is dat de investeringen zichzelf niet zullen uitbetalen en als gevolg hiervan de verpaupering van de stad toeneemt door een gebrek aan geld voor nieuwe ontwikkelingen.

6. 2 Lessen van Holwerd

In eerdere hoofdstukken is te lezen dat de stad Delfzijl en het dorp Holwerd grote verschillen hebben waardoor de ontwikkelingen van Delfzijl moeilijk zijn in te passen in Holwerd. Er zijn echter kleine overeenkomsten die wel toegepast kunnen worden in Holwerd

Zo kan de versterking van de cultuurhistorie van het dorp en renoveren van de oude dorpskern, bijdragen aan een levendigere omgeving voor de huidige inwoners waardoor er minder geneigd wordt om weg te trekken uit het dorp.

Het verbinden van de stad of het dorp met de zee hebben beide gebieden gemeen. Delfzijl doet dit goed door de binnenstad het gevoel van het strand te geven en een grote hoofdstraat in het centrum te creëren die richting het strand loopt. Hiervoor wordt de leegstand in het centrum bestreden door bijvoorbeeld geen woningbouwprojecten meer te realiseren aan de randen, maar juist woon- en ondernemingsgelegenheden in het centrum te stimuleren. Ook wordt bedrijvigheid op de nieuwe dijk gestimuleerd. Holwerd zou bijvoorbeeld, nadat de dijk doorbroken wordt, de waddenloop kunnen laten beginnen vanaf het dorp in plaats van de pier. Dan kunnen horecaondernemers zich vestigen in het dorp waar de toerist voor vertrek nog even wat kan eten of drinken. Als laatste overeenkomstige toepassing is het mogelijk om leegstaande huizen een andere bestemming (bijv. hotel) te geven.

Verder kan Holwerd veel leren van Delfzijl in de communicatie naar en tussen actoren. Zo heeft Delfzijl een wisselend gemeente bestuur gehad maar wel constant dezelfde visie goed doorgespeeld naar de volgende generatie. Tevens heeft het betrekken van bewoners in de totstandkoming van plannen en vervolgens het promoten van deze plannen (met informatieavonden, banners of publicaties) gezorgd voor draagkracht vanuit de omgeving. Dit betekent dus niet alléén dat waardevolle informatie van burgers en ondernemers wordt verkregen, maar dat tegenstand achteraf minder plaats vindt.

7. Conclusie

De hoofdvraag en deelvraag 4 t/m 8 die in de inleiding werden genoemd wordt in dit verslag nog niet beantwoord. Dit omdat in het 4e blok van jaar 3 verder wordt ingegaan op de manier waarop Holwerd kan leren van de kansen en kwaliteiten van de plannen die in Delfzijl zijn uitgevoerd.

Op de deelvragen die in de inleiding zijn gepresenteerd kan wel antwoord worden gegeven. Deze waren:

1. Hoe wordt de leefbaarheid momenteel ervaren door stakeholders in Delfzijl, welke positieve en negatieve ontwikkelingen/elementen zien zij?
2. Waarom is Delfzijl een representatieve benchmark voor het project Holwerd aan Zee?
3. Van welke ontwikkelingen heeft Delfzijl gebruik gemaakt in het plan van Marconi Buitendijks en welke kunnen worden vertaald worden naar, of inspiratiefol zijn, voor ontwikkelingen in Holwerd aan Zee?
  - Op wat voor ondernemingen richt het plan zich?
  - Op welke manier is er (her)inrichting van groen en water toegepast in de plannen?
  - Hoe hebben de ontwikkelingen bijgedragen aan de ecologie en sociale economie?
  - Wat zijn de toeristische doelgroepen waarop wordt ingespeeld bij het plan?
  - Hoe wordt er vormgegeven aan de gebiedsmarketing?

1. Hoe wordt de leefbaarheid momenteel ervaren door stakeholders in Delfzijl, welke positieve en negatieve ontwikkelingen/elementen zien zij?

De leefbaarheid is, ondanks de krimp, vrij goed in Delfzijl onder de stakeholders. Inwoners zijn trots op hun stad, ondernemers gaven aan te willen meewerken aan gemeentelijke plannen en de gemeente zelf is actief bezig de stad te ontwikkelen en verbeteren. Alle stakeholders zijn het eens geworden in de plannen van het Marconi Project. Deze moet zorgen voor positieve ontwikkelingen in de stad.

2. Waarom is Delfzijl een representatieve benchmark voor het project Holwerd aan Zee?

Natuurlijk zijn er verschillen tussen Delfzijl en Holwerd. Deze zijn echter van kleine aard en in minder grote aantallen aanwezig dan de overeenkomsten. In Delfzijl en Holwerd spelen dezelfde maatschappelijke problemen als krimp, vergrijzing, braindrain en dergelijken. Daarnaast liggen beide gemeente in een uithoek van Nederland en zijn er ingrijpende projecten gepland die toeristen aan moeten trekken.

3. Van welke ontwikkelingen heeft Delfzijl gebruik gemaakt in het plan van Marconi Buitendijks en welke kunnen worden vertaald worden naar, of inspiratiefol zijn, voor ontwikkelingen in Holwerd aan Zee?

- Op wat voor ondernemingen richt het plan zich?
- Op welke manier is er (her)inrichting van groen en water toegepast in de plannen?
- Hoe hebben de ontwikkelingen bijgedragen aan de ecologie en sociale economie?
- Wat zijn de toeristische doelgroepen waarop wordt ingespeeld bij het plan?
- Hoe wordt er vormgegeven aan de gebiedsmarketing?

In het Marconi project is samengewerkt met de huidige ondernemers in het gebied, door hun te centreren in het centrum wordt leegstand tegengegaan en kunnen ze profiteren van de nabijheid van de andere winkels.

Er wordt geen nieuw water of groen aangebracht in Delfzijl. Wel wordt de beleving hiervan groter gemaakt door mensen vanuit het centrum naar en over de dijk te begeleiden naar de zee.

Op de pionierskwelder wordt een vogelbroedplaats aangelegd. Daarnaast doen academici onderzoek naar de slibaanwas en de reactie van de vegetatie daarop. Hierdoor wordt bijgedragen aan ecologie en sociale economie.

De 'individual mass tourist' is de doelgroep waarop wordt ingespeeld met de plannen van Marconi. Dit zijn voornamelijk mensen die enkele dagen zullen verblijven en overdag fietsen.

Om de plannen/ontwikkelingen te promoten en marketen is er een spandoek opgehangen op een flatgebouw met daarop een schets van het ontwerp.

8. Aanbevelingen

Door de gemeenschappelijke problemen kan Holwerd tijdens de ontwikkeling van het plan het een en ander leren van Delfzijl. Delfzijl is momenteel bezig met de uitvoering van het plan, waardoor het nog niet volledig duidelijk is wat het resultaat ervan is. Toch zijn tijdens het gesprek met de projectleider van het Marconi plan al enkele ervaringen naar voren gekomen.

In Delfzijl heeft een omschakeling in het denken plaatsgevonden van bestrijden van krimp naar omgaan met krimp. Delfzijl hanteert nu de adaptatiestrategie waarmee rekening wordt gehouden met een stagnatie van de bevolkingskrimp en niet opnieuw een bevolkingsgroei. Het is aan te bevelen voor Holwerd diezelfde strategie toe te passen.

Delfzijl richt zich bij de profilering en de marketing van de stad op het maritieme karakter, daarnaast wordt in het Marconi plan de nadruk gelegd op de beleving van de zee in de stad. Holwerd kan zich door de ligging ook profileren als maritiem dorp en daar zijn marketing op richten. Met de uitvoering van het Marconi plan worden door de invulling van de straten in het centrum de bezoekers naar de zee geleid. Aangezien Holwerd zich met het plan ook richt op de zee is het aan te bevelen elementen in de openbare ruimte van het dorp aan te brengen waardoor bezoekers naar de zee worden geleid en de zee ook in het dorp beleven.

Daarnaast kan Holwerd ook wat leren van Delfzijl op bestuurlijk gebied. Delfzijl heeft door de jaren heen een wisselend gemeentebestuur gehad maar de visie bleef in hoofdlijnen hetzelfde. Door dezelfde visie aan te houden wordt de draagvlak onder de bevolking behouden. Het is daarom voor Holwerd verstandig ook een constante visie aan te houden.

Ook is het belangrijk de bewoners te betrekken bij het plan. In Delfzijl vonden bewoners het prettig wanneer ze geïnformeerd werden over de werkzaamheden die plaats gingen vinden, die informatie kan verstrekt worden door middel van informatieavonden met bewoners of door publicatie van de plannen.

Het is essentieel voor de uitvoering van dergelijke plannen dat investeerders gezocht worden. Het Marconi plan heeft een aanzienlijk geldbedrag van het Waddenfonds ontvangen, een dergelijke investeerder zou een grote bijdrage kunnen leveren aan de kosten van het project Holwerd aan Zee. Ook is het voor Holwerd aan te bevelen een terugkerend evenement in het dorp te organiseren waardoor meer bezoekers de stad aan zullen doen. Delfzijl heeft dat in de vorm van het evenement Delfsail, waar duizenden bezoekers naar de stad toekomen. Een dergelijk evenement zorgt voor een impuls van de plaatselijke economie.

9. Discussie

De doelstelling van het onderzoek was het beschrijven van wat Holwerd kan leren van de ontwikkelingen in Delfzijl en hoe Holwerd zich beter op de kaart kan zetten als centrale plek aan de Waddenkust. Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van de volgende hoofdvraag:
Hoe kan de dynamiek van de Waddenzee bijdragen aan een ecologische en sociaaleconomische vitale kustregio, met focus op Holwerd aan Zee en Delfzijl als referentie?

Het gebruik van Delfzijl als referentieplaats is niet volledig betrouwbaar omdat de plaats in veel opzichten verschilt van Holwerd. Delfzijl is aanzienlijk groter en bevat daarom meer inwoners en meer voorzieningen. De cijfers die gebruikt zijn voor de beschrijving van de bevolking zijn cijfers van de gehele gemeente en zijn daarom niet volledig representatief voor de stad Delfzijl. Daarnaast waren geen precieze cijfers van het toerisme in Delfzijl beschikbaar, waardoor de cijfers zijn gebruikt van het toerisme op nationaal niveau. De werkelijke toerisme cijfers in Delfzijl kunnen daardoor afwijken.

Holwerd kan dus lessen trekken uit de manier waarop Delfzijl het Marconi plan uitvoert. Wanneer de lessen worden toegepast in Holwerd zal dat niet direct zorgen voor een succesvol plan. Daarnaast is het lastig voor de investeerders van het plan om de investeringen door middel van inkomsten terug te verdienen.

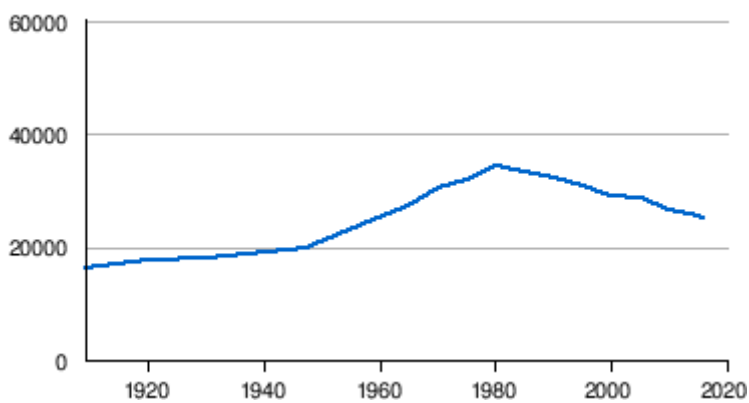
Bibliografie

- Broek, J. v. (2015). *scriptie Holwerd aan Zee*. Delft .
- CBS. (2017). *toerisme cijfers*. Den Haag: CBS.
- Gemeente Delfzijl. (2012). *Actieplan Centrum Delfzijl*. Delfzijl: Gemeente Delfzijl.
- Gemeente Delfzijl. (2015-2016). *Stadsmarketing Delfzijl*. Delfzijl: Delfzijl.
- Groningen, P. (2015). *voordracht kosten Marconi buitendijs*.
- ING. (2016). *Economische groei Delfzijl* . Opgehaald van <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-regio/vooruitzichten-regios/regios/delfzijl-en-omgeving.html>
- ING. (2016). *Economische Sectoren Delfzijl*. Opgehaald van <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-regio/regios-met-elkaar-vergeleken/factsheets-regio/factsheet-delfzijl-en-omgeving.html>
- Marconi. (2016). Opgehaald van Gemeente Delfzijl: <https://www.delfzijl.nl/waterfront-delfzijl-marconi>
- naupar. (2017, januari). Opgehaald van https://www.naupar.nl/media/catalog/product/cache/1/base/9df78eab33525d08d6e5fb8d27136e95/d/e/delfsail02_900x600_1.jpg
- Over Holwerd aan Zee. (2016). Opgehaald van Holwerd aan Zee: <https://www.holwerdaanzee.nl/nld/over-haz/project/>
- Provincie Groningen. (2008). *Eemsdelta*. Opgehaald van Eemsdelta: <https://eemsdelta.groningen.nl/over-de-eemsdelta/maritiem-delfzijl>
- Provincie Groningen. (2015). *558046*. Groningen: Provincie Groningen.
- Provincie Zuid-Holland. (2016). *dagrecreatie provincie Zuid-Holland*. Opgehaald van Leefstijlatlas.
- R.J. Fontein, R. A. (2011). *Leren van krimp*. Wageningen: Alterra.
- reconinnovatiecampagne. (2017, april). Opgehaald van http://www.reconinnovatiecampagne.nl/images/f_onderzoek_dagrecreatie_hs_belevingsw erelden.jpg
- (sd).Stadskwelder. *Waddenzee Werelderfgoed Panelen* . Delfzijl.
- (sd).*Strand Delfzijl*. RTV Noord, Groningen.
- Veldman, J. (2017, februari). Marconi Project. (S. B. Fabian Koch, Interviewer)
- Waddenfonds. (2016). *over ons*. Opgehaald van Waddenfonds: <http://waddenfonds.nl/pagina/4/over-ons/>
- (sd).Waterfront Delfzijl. *Waterfront Delfzijl marconi*. Gemeente Delfzijl, Delfzijl.
- Wikipedia. (2017, Maart). *Delfzijl*. Opgehaald van <https://nl.wikipedia.org/wiki/Delfzijl>

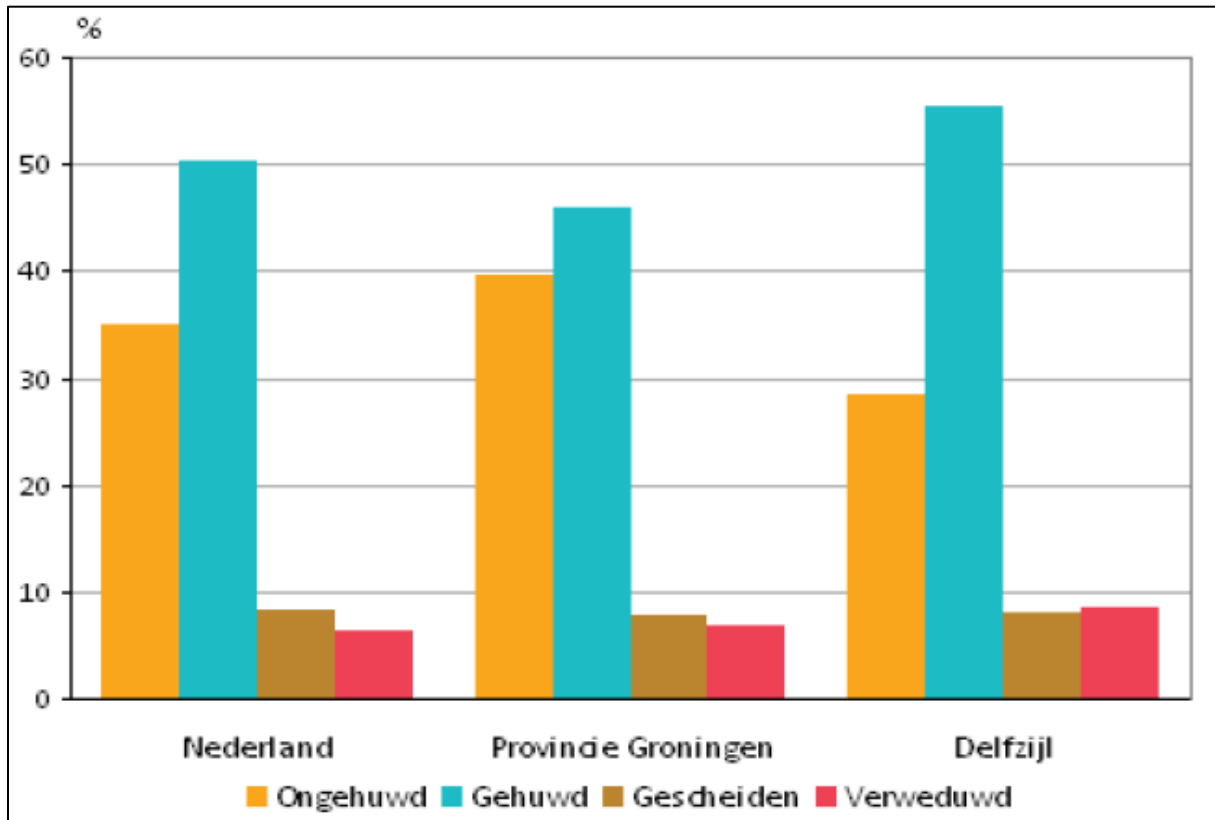
Bijlagen

Bijlage 1 Kengetallen

	Delfzijl	Holwerd
Aantal inwoners		
In 2016	25.003 (-406)	1420
2015	25.409 (-289)	
2014	25.698 (-327)	1475
2013	26.025 (-280)	
2012	26.305 (-262)	1495
2011	26.567 (-68)	
2010	26.635 (+/- 0)	1500
2009	26.635	
2008		1480
2007		
2006		1530
2005		
2004		1620
2003		
2002		1762
Oppervlakte	227.48 km ²	33.71 km ²
Land	113.15 km ²	33.46 km ²
Water	94.34 km ²	0.26 km ²
-binnenwater	3.05 km ²	
-buitenwater	91.28 km ²	
Bevolkingsdichtheid	188 (inw./km ²)	69 (inw./km ²)

Figuur 24: Inwoners Delfzijl door de tijd heen

Delfzijl heeft meer getrouwde en verweduwde inwoners dan Nederlands gemiddeld. Het percentage gescheiden mensen is juist lager dan gemiddeld.

Tabel 1.1
Bevolking naar geslacht, stedelijkheidsklasse en demografische druk, 1 januari 2010

	Delfzijl	Provincie Groningen	Nederland
Inwoners	26 635	576 668	16 574 989
mannen	13 336	286 495	8 203 476
vrouwen	13 299	290 173	8 371 513
zeer sterk stedelijk gebied	-	105 060	3 291 210
sterk stedelijk gebied	-	53 480	3 915 540
matig stedelijk gebied	4 840	84 560	3 015 000
weinig stedelijk gebied	10 430	124 600	3 153 950
niet stedelijk gebied	11 370	208 970	3 199 290
Druk per 100 personen van 20-64 jaar	72,7	61,1	64,0
groene druk (19 jaar of jonger)	37,5	35,8	38,9
grijze druk (65 jaar of ouder)	35,2	25,2	25,1

Opvallend aan bovenstaande tabel is dat de grijze druk in Delfzijl 10% meer is dan gemiddeld in Nederland.

Tabel 1.2
Bevolking naar leeftijd, herkomstgroepering en burgerlijke staat, 1 januari 2010

	Delfzijl		Provincie Groningen		Nederland	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Inwoners						
jonger dan 5 jaar	1 223	4,6	28 792	5,0	924 881	5,6
5 tot 10 jaar	1 402	5,3	31 374	5,4	1 003 249	6,1
10 tot 15 jaar	1 570	5,9	31 571	5,5	984 781	5,9
15 tot 20 jaar	1 586	6,0	36 566	6,3	1 015 423	6,1
20 tot 25 jaar	1 273	4,8	48 208	8,4	1 012 910	6,1
25 tot 45 jaar	6 136	23,0	151 169	26,2	4 476 642	27,0
45 tot 65 jaar	8 013	30,1	158 649	27,5	4 618 775	27,9
65 tot 80 jaar	4 071	15,3	66 054	11,5	1 890 334	11,4
80 jaar of ouder	1 361	5,1	24 285	4,2	647 994	3,9
autochtonen	22 385	84,0	502 459	87,1	13 215 386	79,7
allochtonen	4 250	16,0	74 209	12,9	3 359 603	20,3
westerse allochtonen	1 998	7,5	40 715	7,1	1 501 309	9,1
niet-westerse allochtonen	2 252	8,5	33 494	5,8	1 858 294	11,2
Marokko	27	0,1	1 602	0,3	349 005	2,1
Ned. Antillen en Aruba	491	1,8	4 890	0,8	138 420	0,8
Suriname	286	1,1	6 176	1,1	342 279	2,1
Turkije	651	2,4	4 694	0,8	383 957	2,3
overige niet-westerse allochtonen	797	3,0	16 132	2,8	644 633	3,9
Inwoners van 15 jaar of ouder	22 440		484 931		13 662 078	
ongetrouwd	6 345	28,3	191 486	39,5	4 788 901	35,1
getrouwd	12 451	55,5	222 795	45,9	6 875 088	50,3
gescheiden	1 769	7,9	37 960	7,8	1 131 144	8,3
verweduwd	1 875	8,4	32 690	6,7	866 945	6,3

Vooral in de leeftijdscategorieën 15-20 en 20-25 is Delfzijl onder gemiddeld. Onder de 15 wordt ook onder gemiddeld gescoord, hoewel dat slecht in kleine mate is.

Boven de 45 jaar heeft Delfzijl, vergeleken met landelijk gemiddelde, veel inwoners.

Ook is er ongeveer 4% meer allochtonen.

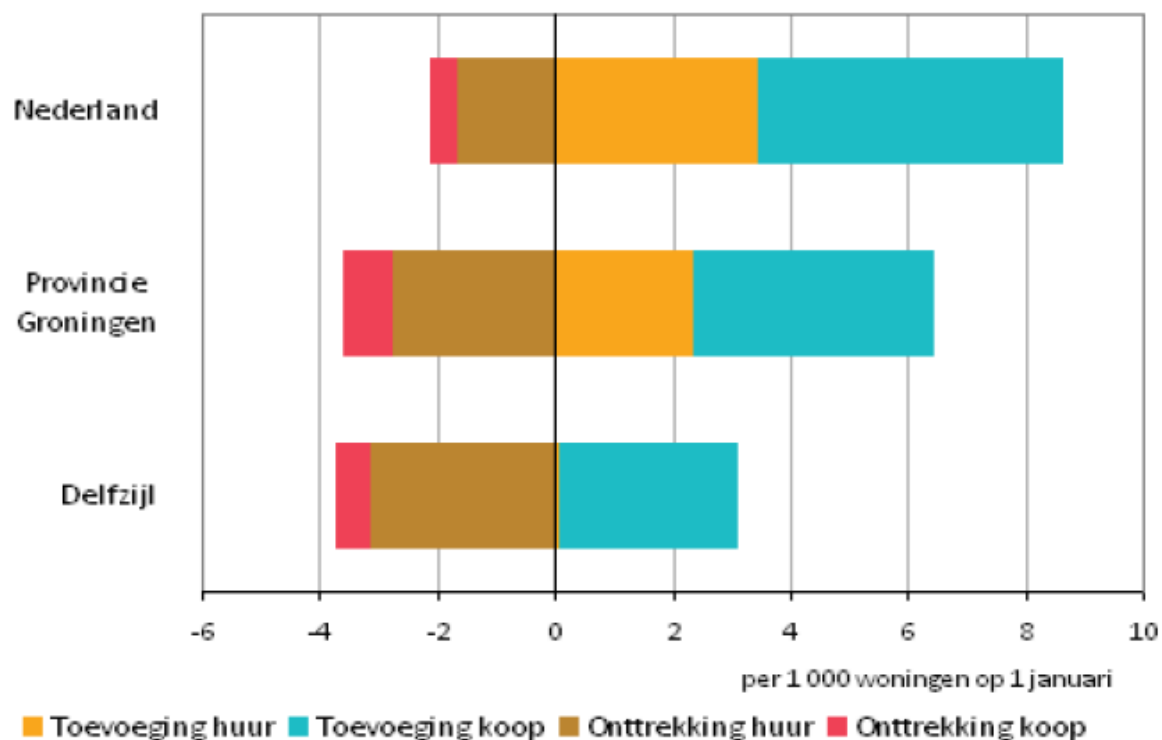
Tabel 1.4
Bevolkingsontwikkeling, 2010

	Delfzijl		Provincie Groningen		Nederland	
	abs.	rel. ¹⁾	abs.	rel. ¹⁾	abs.	rel. ¹⁾
Aantal inwoners op 1 januari	26 635		576 668		16 574 989	
geboorte	230	8,6	5 732	9,9	184 397	11,1
sterfte	314	11,8	5 331	9,2	136 058	8,2
<i>Geboorteoverschot</i>	- 84	-3,2	401	0,7	48 339	2,9
vestiging	825		26 542		589 870	
vertrek	1 135		26 533		589 870	
<i>Binnenlands migratieoverschot</i>	- 310	-11,7	9	0,0		
immigratie	389		6 055		154 432	
emigratie	66		4 096		121 351	
<i>Migratieoverschot*</i>	13	0,5	1 968	3,4	33 081	2,0
Aantal inwoners op 31 december	26 567		579 036		16 655 799	
Bevolkingsgroei (na saldo correcties)	- 68	-2,6	2 368	4,1	80 810	4,9
<i>Gemiddeld aantal inwoners</i>	26 601,0		577 852,0		16 615 394,0	

¹⁾ Per 1 000 van de gemiddelde bevolking en bij relatieve bevolkingsgroei per 1 000 van de bevolking op 1 januari.

De bevolkingsgroei is -2.6, waar dat landelijk (+) 4.9 is.

2.2 Toevoeging en onttrekking per 1 000 woningen naar huur en koop, 2010

Er worden meer woningen gesloopt dan dat er gebouwd wordt. Dit is onderdeel van de adaptieplannen van de gemeente ten aanzien van de krimp. Door te slopen wordt ook leegstand tegen gegaan.

Tabel 3.1
Aantal nieuwe en opgeheven vestigingen, 2010

	Delfzijl		Provincie Groningen		Nederland	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Landbouw						
oprichtingen	15	10,0	300	11,0	7 645	12,3
opheffingen	10	6,0	295	10,9	7 885	12,6
saldo	5	4,0	0	0,1	-235	-0,4
Nijverheid						
oprichtingen	20	9,0	480	8,8	17 655	9,2
opheffingen	20	9,9	435	8,0	16 565	8,6
saldo	0	-0,9	45	0,8	1 090	0,6
Groothandel en transport						
oprichtingen	50	13,8	420	10,3	15 255	10,1
opheffingen	40	11,5	390	9,5	14 330	9,5
saldo	10	2,2	35	0,8	925	0,6
Dienstverlening						
oprichtingen	45	13,7	1 930	16,2	77 145	15,8
opheffingen	40	12,0	1 240	10,4	58 080	11,9
saldo	5	1,8	690	5,8	19 065	3,9
Detailhandel en horeca						
oprichtingen	25	10,5	655	10,7	19 675	11,3
opheffingen	30	11,3	575	9,4	16 225	9,7
saldo	0	-0,8	80	1,3	3 445	2,0

De Landbouwsector is in Delfzijl, in tegenstelling tot de rest van Nederland, een groeisector. Andere groeisectoren in Delfzijl zijn Groothandel & Transport en Dienstverlening. Laatstgenoemde groeit wel, maar minder hard dan het landelijk gemiddelde terwijl de Groothandel & Transport harder groeit dan in de rest van Nederland.

	Delfzijl	Provincie Groningen	Nederland
Totale bevolking	26,0	26,6	29,6
mannen	33,2	32,7	37,6
vrouwen	17,5	19,8	21,0
25 tot 35 jaar	25,6	26,3	29,9
35 tot 45 jaar	29,3	30,7	35,8
45 tot 55 jaar	33,5	33,4	37,1
55 tot 65 jaar	31,7	31,9	34,8
hoofdkostwinners zonder partner	25,3	25,4	28,2
hoofdkostwinners met partner	37,0	37,2	43,0
partners van hoofdkostwinners	16,4	18,3	20,1
totaal actief	31,3	31,7	35,1
werknemers particulier bedrijf	30,2	29,6	33,2
ambtenaren	x	40,1	41,2
zelfstandigen	39,0	37,0	39,9
totaal niet-actief	18,1	17,8	19,2
pensioentrukkers 65 jaar of ouder	18,1	18,0	19,8
autochtonen	26,3	26,8	30,2
westers allochtonen	24,7	26,5	30,8
niet-westerse allochtonen	21,9	20,7	22,7

Er wordt minder goed verdient in Delfzijl dan in de Nederland.

	Delfzijl		Politieregio Groningen		Nederland ¹⁾	
	<i>abs.</i>	<i>rel.</i>	<i>abs.</i>	<i>rel.</i>	<i>abs.</i>	<i>rel.</i>
Geregisteerde criminaliteit ²⁾	1 465	55,0	37 615	65,2	1 184 740	71,5
Opgehelderde criminaliteit ³⁾	595	41	11 215	30	287 485	24

¹⁾ Nederland bevat als enige regio ook de gegevens van de landelijke politiedienst en de marechaussee.
²⁾ Relatief: per 1 000 van de bevolking op 1 januari 2010.
³⁾ Relatief: als percentage van het totaal aantal geregisteerde misdrijven.

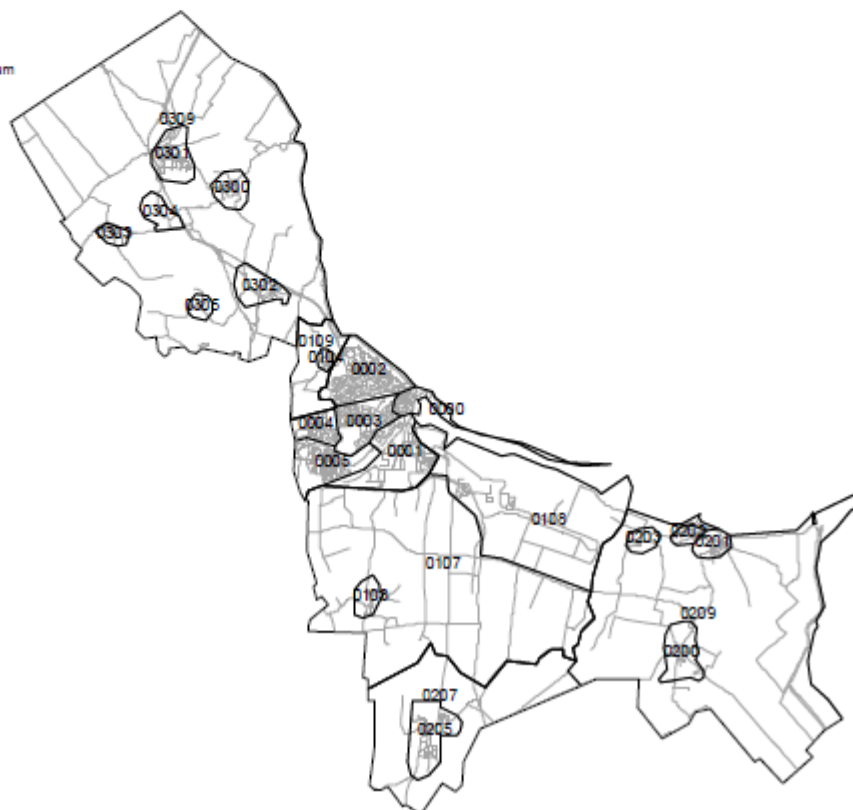
Op gebied van criminaliteit scoort Delfzijl heel goed. Er wordt minder criminaliteit geregistreerd én wordt de gepleegde criminaliteit vaker opgehelderd.

Buurten

1 januari 2010
Delfzijl (0010)

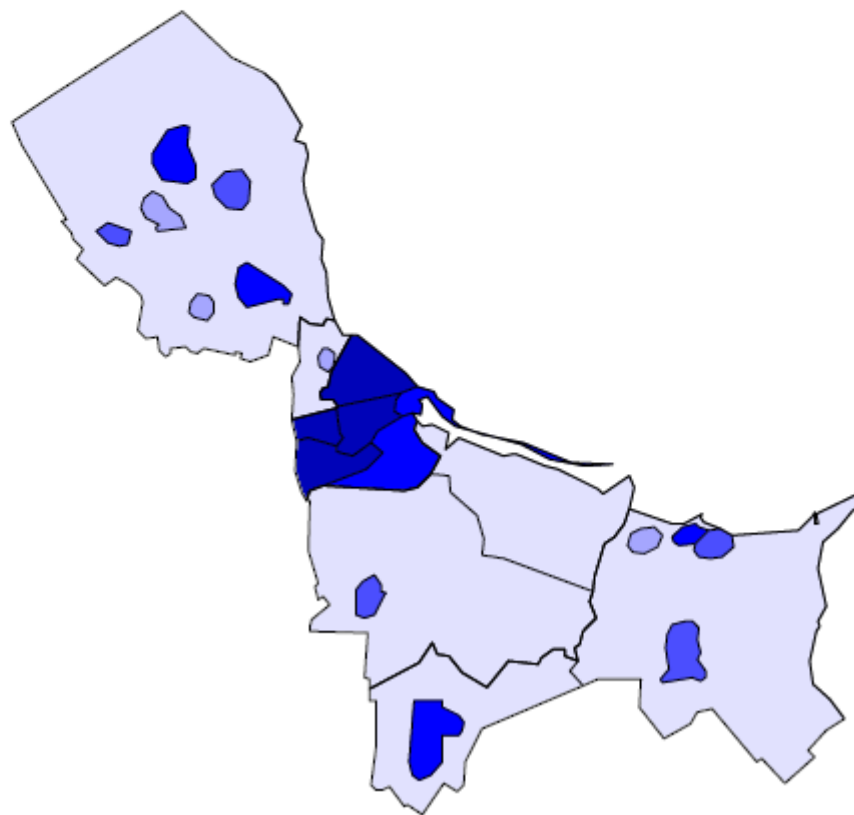
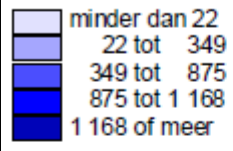
verharde wegen

- 0000 Delfzijl-Centrum
- 0001 Farmsum
- 0002 Delfzijl-Noord
- 0003 Delfzijl-West
- 0004 Fiveligt
- 0005 Tukwerd
- 0103 Meedhuizen
- 0104 Utlalderde
- 0107 Verspreide huizen Eemskanaal (ten zuiden)
- 0108 Industrierrein
- 0109 Verspreide huizen in het noorden
- 0200 Woldendorp
- 0201 Termunten
- 0202 Termunterzijl
- 0203 Borgweer
- 0205 Wagenborgen
- 0207 Verspreide huizen Wagenborgen
- 0209 Verspreide huizen Termunten
- 0300 Bierum
- 0301 Spijk
- 0302 Hoolwerde
- 0303 Godlinze
- 0304 Losdorp
- 0305 Krewerd
- 0309 Verspreide huizen Bierum

Aantal inwoners per km² land

1 januari 2010
Delfzijl (0010)

Holwerd

Er is sprake van een driedubbele vergrijzing: inwoners worden ouder, jongeren trekken weg en de groep 45-75-jarigen krijgt een dominante positie op de woningmarkt

Bevolkingsopbouw Holwerd:

Leeftijdscategorie	Aantal
0-14	410
15-24	300
25-44	510
45-64	670
65+	415

85 westerse allochtonen

55 niet-westerse allochtonen

Huishoudens	Aantal
Totaal	985
1-persoonshuishouden	315
Huishoudens zonder kinderen	300
Huishoudens met kinderen	365
Gemiddelde huishoudensgrootte	2.3
Woningvoorraad	1023

Er zijn 1023 woningen en maar 985 huishoudens. Er staan dus 38 woningen leeg.

Bedrijven	Aantal
Totaal	190
Landbouw, bosbouw, visserij	60
Nijverheid en energie	35
Handel en horeca	20
Vervoer, informatie en communicatie	20
Financiële diensten, onroerend goed	5
Zakelijke dienstverlening	25
Cultuur, recreatie, overige diensten	25

Bijlage 2 Samenvatting Interview project Marconi

Algemeen:

- Alles klaar in 2018
- Leegstand was lang niet zo erg als gedacht (veel niet ingeschreven, wonen boven winkels etc.) Er is echter ook verborgen leegstand (zoals veel te ruime opgezette winkels).
- Promoten naar buitenwereld. Voor Delfsail informatie gebouw, in vervolg stickers op trein. Of zet dingen op internet. Lunchbijeenkomst.
- Geleerd van scheveningen;
  - o kun je buitendijks wat maken om de golven te remmen (drempel in water)
  - o Hoe met juridische grenzen om te gaan (waterschap bouwt de dijk, alles dat erbovenop gebeurd doet de gemeente).
- Krimp stagneert in 10-15 jaar van 26000 naar 22000
- Projecten zijn ook juist gericht op bezoekers, niet mega grote projecten maar wel projecten die de kracht van Delfzijl benadrukken (zoals enige strand op 8 NAP). jongeren moeten bijvoorbeeld langs kunnen gaan om een feestje te bouwen.
- Groei horeca toerisme (hele rustige stijgende lijn). De gemeente maakt het stopcontact, en mensen moeten er stekkers in stoppen. Zie voorbeeld strandpaviljoen.
- Wim kuijper, Deltacommissaris is langs geweest voordat plannen er lagen (5 jaar geleden). Die komt vorig jaar terug en geeft aan dat de bezigheden uniek zijn in vergelijking met wat 5 jaar geleden werd uitgelegd. Zo'n opmerking geeft ook kracht aan samenwerking in besturing.

Projecten:

- Eerste project is de dijkslinger die omhoog gaat, maar die verhoging is in strijd met de nieuwe verbinding tussen centrum en strand. Daarom een getrapte dijk maken. Het gebied moet toegankelijk blijven, ook voor scootmobiel en kindercar. De boulevard komt hier overheen met hellingbanen.
- Groot gebouw in centrum (flat) wordt gesloopt, daar komt een aantrekkelijke parkeerplaats en een soort esthetische dijk zonder functie zodat je vanaf het centrum/ boulevard gelijk in de kustomgeving kan komen, dit is nog extra versterkt met een brug die richting geeft naar het strand (strandloper). Mensen volgen die lijnen en zo versterkt de verbinding. Dit werkt ook andersom, dat mensen via die route eerder in Delfzijl worden getrokken en een stop kunnen maken.
- Kwelders; er was te weinig natuurruimte, nieuwe kwelders dam gemaakt zand achter; dit creëert stuk groen (met vogelkijkhut- wat broeden op bebouwing wegtrekt- en broedvogeleiland, visdief beschermde soort. Een pionierskwelder wordt een onderzoeksgebied met bijvoorbeeld verschillende slib hoeveelheden.
- Voor kwelders ligt in water de griesberg, soda fabriek, koelwater veroorzaakt vlek. Eind jaren 90 is de fabriek failliet gegaan en mochten ze niet meer lozen. Gries was echter bruikbaar als mest maar was harstikke verzilt.
- Parkeerplaatsen bij strand, waaronder een camper parkeerplaats. Het is daar namelijk lekker rustig, de camper staat vlak bij strand etc.
- Horeca-onderneming op strand aangevraagd. (sommige zien daar toekomst in, zo'n soort seizoenstijd net zoals in scheveningen).
- Museum (aquarium) krijgt tuin zonder hekken, maar ook campingplaats krijg veel beplanting. Dit wordt dat een eenheid aan groen (zoals kenmerkend helmgras).

Gebruikers: fietsers, wandelaars, jongeren & ouderen, ondernemers, natuurliefhebbers, toeristen.

Krimp:

- Geen zin om huizen te bouwen ivm krimp. Te opportunistisch. Heel veel projecten zijn al stilgelegd (een dikke streep erdoor, gaat nooit meer verder). Juist concentreren in centrum. Er worden waarschijnlijk zelfs huizen in het buitengebied gesloopt. Zo wordt het centrum levendiger. 8000 vierkante meter in het centrum wordt gesaneerd (gaat weg). Niet dat er enorm veel leegstand was, maar beter concentreren in het midden van het centrum (1 leegstaand pand in een straat lijkt al snel heel veel). Uiteindelijk zijn slechts 3 ondernemers weg gegaan na de veranderingen.
- Nieuwe woonbebouwing wordt ook aangelegd met uitzicht op zee en andersom (vanaf zee mooi zicht op Delfzijl).
- Oude bebouwing en infrastructuur is meer toegespitst op grotere bevolking die vroeger werd verwacht.

Industriehaven beleefbaarheid:

Vanuit jachthaven/hotels kunnen mensen uitkijken op bezigheden van de industriehaven. Dit is ook recreatie; kijken naar die grote kranen die bezig zijn of enorme boten die langsvaren.

Problemen met stakeholders:

- Mensen in het begin erg negatief, maar draaien bij (zowel ondernemers als bewoners). Bijvoorbeeld bij flat slopen met gemiddelde leeftijd 75 jaar. (zie gebouw dat weg gaat voor parkeerplaats).
- Ondernemers vonden eerst niet leuk dat ze moesten concentreren in het centrum, maar langzamerhand kwam het vertrouwen terug.
- Waterschappen kijken wat voor hun goed is, en bekostigen niet veel. De gemeente moet snel veel oplossen. Betekend niet dat er weinig samenwerking voorkomt, maar ze zijn niet samenwerkingsgericht. Er wordt heel technische sectoraal gedacht (vooral door oudere werknemers van het waterschap), die beseffen moderne problemen minder. Zo is ook de stalen damwand ontstaan. Er is een heel erg gevestigde orde gericht op techniek.
- Mensen laten verhuizen kan een enorme impact hebben.
- Vertraging project door samenwerking. (wel meer tijd om over dingen na te denken).
- Soms zijn zelfs collega's niet bewust van bezigheden, laat staan bewoners die er geen zicht op hebben. Goed communiceren dus! Kijkkasten kunnen betrokkenheid en positiviteit van bezoekers vergroten, dan zien ze wat er wordt aangelegd (i.p.v. alleen bouwplekkern of waarnemen dat dingen worden weggehaald).

Kansen met stakeholders:

- Samen met Rijkswaterstaat gries aanpakken.
- Waddenfonds investeert bijna 16.000.000 euro, gaat zitten in kwelandschap en toeristisch recreatieve dingen.
- Mensen worden positiever zodra ze zien dat dingen worden aangelegd.
- Samenwerking met bewoners, zelfs in ontwerpfase.

Water:

Watergang naast centrum wordt vergroot, dit kost enorm veel. Hele infrastructuur moet weg (kabels, leidingen etc.). Het is niet alleen een slootje graven.

Investering Marconi: 330.000.000 euro, centrum 150.000.000 euro. Veel verloren in aanleg huizen buitengebied.

Kansen die zijn gebruikt:

- In de praktijk werd gezien dat Campers al langs kwamen, dus dit werd gebruikt en gefaciliteerd op locatie oude woontoren.
- De rust, geen drukke files, ov.
- Toerisme kan groter zijn dan verwacht

Obstakels:

- Weghalen gries kost enorm veel.
- Aanleggen binnenwater kost ook heel veel.
- Sluizen en stalen damwand bij jachthaven. Dit kan pas veranderen als de zeekering wordt uitgebreid voor de industriehaven. Dit kan worden gerealiseerd als bedrijven zich sterker bewust worden van de bodemdaling en spiegelstijging, dit zal groter worden met de tijd.

Samenwerking bevorderen:

Visueel problemen laten zien. (bijvoorbeeld probleem met waterschap die de dijk verhoogde tot een bepaald stuk en precies daar stopte terwijl de dijk doorliep, dit kan gewoon niet maar werd pas duidelijk toen iemand van de waterschap bovenop de dijk werd uitgenodigd). Waterschap werkt namelijk veel meer met cijfers en berekeningen.

Functiecombinaties:

Kwelders; ecologie en recreatie

Veel groen rondom projecten zoals het museum en de camper plaats.

Winkels en woongelegenheid

Bijlage 3 Neuharlingesiel verslag

Neuharlingesiel is een kleine gemeente wat sinds 1972 uit verschillende dorpen (Altharlingesiel, Ostbense en Seriem) bestaat in de deelstaat Nedersaksen. Neuharlingesiel ligt aan de Duitse Waddenzee waar de Waddeneilanden Spiekeroog en Langeoog in de buurt liggen. Het gebied om Neuharlingesiel is in het verleden ingepolderd en telt momenteel 986 inwoners. In het dorp ligt een Seeheilbad.

Figuur 25 Ligging Neuharlingesiel (Google Maps, 2017)

Een Seeheilbad is de Duitse benaming voor een spa of kuuroord gelegen aan zee. Op het wellness resort in Neuharlingesiel komen per jaar zo'n 2000 gasten af. Het gehele jaar rond is het resort open voor gasten maar de meeste komen in het zomerseizoen vanaf half maart. Er zijn veel Duitse maar ook internationale gasten. Als basisproduct wordt in het resort slib of klei uit de Waddenzee gebruikt. Verder beschikt het over stoombaden, sauna's, thermische baden en (redelijk uniek) zoutwater baden. Er ligt tevens een strand die vooral in de zomer intensief gebruikt wordt voor recreatie, ondanks de Waddenzee niet altijd even geschikt is om in te zwemmen. Als alternatief worden dan ook vaak de baden in het wellness resort gebruikt. Het strand was voorheen 5 hectare groot, maar is nu gegroeid tot 10 hectare. Op het strand staan grote, comfortabele stoelen en opberghokken die (soms wel een week) worden verhuurd. Deze worden in het najaar weer weg gehaald en in het voorjaar weer geplaatst. Al deze objecten worden gerepareerd en opgeknapt in een sociale werkplaats. Verder naar het westen is een groen strand aanwezig, wat ingericht is ten behoeve van verschillende sporten.

Er wordt geprobeerd een brede doelgroep te bereiken. Zo zijn veel elementen in het dorp zoals het wellness resort en het strand toegankelijk voor minder validen en er worden speciale rolstoelen en matten voor op het strand verhuurd. Voor kinderen is kinder-animatie aanwezig zoals het maken van kleding of vliegers. Het uitgangspunt is dat als kinderen het naar hun zin hebben gehad in Neuharlingesiel, zij dit zullen onthouden en als volwassenen met hun familie terug zullen keren. Dit zijn jaarlijks terugkerende toeristen.

Het Waddengebied waar Neuharlingersiel aan grenst, is een unieke natuurlocatie waar de getijden (eb & vloed) veel verschillende omstandigheden creëren voor fauna, flora en de vorming van landschap. De Waddenzee is zelfs een UNESCO werelderfgoed. Om te weten wat in de Waddenzee gebeurt is een mobiel lab opgericht die zich richt op onderzoek binnen de natuurwetenschap in de Waddenzee. De Waddenzee is niet alléén belangrijk voor natuur maar wordt ook als toeristische trekpleister gebruikt. Vanaf 1840 vervoerde een veer toeristen naar de nabijgelegen Waddeneilanden. Dit was echter alléén doenbaar voor de elite of families uit de middenklasse.

In 1912 werden voor het eerst toeristische folders voor Neuharlingersiel ontwikkeld, met een soort weerbericht en toeristische informatie in het gebied. Dit was de eerste vorm van marketing om aandacht voor de gemeente te trekken. In 1960 kwam het eerste toeristenbureau wat voort kwam uit een burgerinitiatief. In 1964 kwam de eerste campingplaats (deze is nu echter vervangen voor een parkeerplaats). In 1996 werd het strand aangelegd (deze was van nature niet aanwezig), hiervoor werd zand van het Waddeneiland Spiekerog gebruikt. De getijden veroorzaken echter dat het zand wordt meegenomen, verspreid en afgezet door zeewater waardoor het stand niet in tact blijft. Daarom wordt jaarlijks zand gespoten op het strand vanuit zandwinputten in het binnenland die in het voorjaar wordt verdeeld. Er staat nu een omheining om het strand heen die een groot gedeelte van het zand bij vloed vasthoudt. Dit zorgt ervoor dat jaarlijks minder veel nieuw zand moet worden gebruikt.

Achter het strand staat een dijk als waterkering. Deze dijk was 2 meter hoog en 5 meter breed bij de eerste aanleg. Nu is de dijk maar liefst 8 meter hoog en 80 meter breed. Zelfs nu komt het water bij stormvloed soms tot de rand van de dijk. Het is van oorsprong een handelsdorp voor visserij, de haven is nog aanwezig. Vanaf 1890 werd er gevist in het gebied en in 1960 lag de piekperiode (toen waren 27 vissersboten in het dorp aanwezig, dit zijn er nu nog maar 8). Dit komt vooral door de hoeveelheid vis in het gebied. Er worden nu vooral garnalen bevestigd die naar Noord-Afrika gaan voor preparatie en vervolgens terugkomen na bewerking. Deze zijn er ook weinig, maar door het lage aanbod is de prijs wel hard gestegen. Om de haven staat een muur die bescherming moet bieden tegen vloed. In de muur staan palen waarin planken kunnen worden geplaatst zodat de muur kan worden opgehoogd bij stormvloed. Rondom de haven staan verschillende kunstobjecten zoals een beeld die de symboliek tussen een jonge en oude visser weergeeft, een beeld die de hoogste bekende hoogwaterstanden (stormvloeden) aangeeft en een podium in de vorm van een mossel waar koren zingen zoals een zeemannen koor. Voor de vissers en toeristen is in 1903 een reddingsbrigade opgericht. Landelijk zijn 800 vrijwilligers en 200 betaalde krachten actief bij de reddingsbrigade. Het wordt financieel geheel ondersteund door vrijwilligers, fondsen en subsidies. Achter de haven staat het object waar kustplaatsen in Duitsland hun naam aan hebben te danken, namelijk het gemaal en de sluis (siel=sluis) die in 1959 is aangelegd. Hier wordt de verbinding tussen zout en zoet water gevormd. De sluis heeft een capaciteit van 50 baden per seconde.